

SENdÈRIA.

Revista dels camins i el caminar — Any 2025

NÚM. 1

«Veiem el món segons ens hi movem»

Rafael López-Monné

Rafael López-Monné | IDAPA

**Vall Fosca, pionera en
la gestió dels camins**
Entrevista a Sílvia Coll

**Els guardians de
la memòria dels camins**
Conversa entre dos guies

**BTT i camins,
oportunitat o amenaça?**
Debat amb especialistes

01

Obrint camí

Camins retrobats, camins renovats
Editorial

4

02

Camins d'oportunitats

«Els camins són un bé públic que pertany a tothom»
Entrevista a Sílvia Coll

6

Allò que batega sota els peus

Per Núria Garcia-Quera

12

03

Fent camí amb la recerca

Museu de Camins, un museu a l'aire lliure
Per Mariona Montjèr

18

Recerca i camins
Per Carlos Guàrdia

22

04

L'art de deixar petjada

Els guardians de la memòria dels camins
Conversa entre Josepmaria Rispa i Ricard Novell

26

05

Moure's a poc a poc

Reconnectar amb el territori i els seus ritmes
Per Mariona Montjèr

34

06

Reflexions pausades

«Veiem el món segons ens hi movem»
Entrevista a Rafael López-Monné

36

BTT i camins. Oportunitat o amenaça?
Debat amb especialistes

42

07

Senders amb història

El bosc de Carlac, el confí de la Val d'Aran
Per Marta Monedero

50

1r concurs de microrelats "La Singratalla"
Textos premiats

54

08

Experiències amb empremta

El meu estimat Miravet
Per Artur Peguera

58

Camins retrobats, camins renovats

Fa més de 10 anys, el mes d'abril de 2014, veia la llum el primer número del butlletí mensual SENdÈRIA. Aquest nom era —i és— una paraula inventada que podria significar “dèria pels senders” o també “posar seny o senderi a la gestió dels camins”. Segurament era la primera vegada que una publicació periòdica es dedicava íntegrament al món dels camins.

Amb un format artesanal, si és que aquesta és la paraula, aquella aventura va durar exactament 100 números —o 9 anys justos. Primer, mitjançant un full en format pdf que es distribuïa per correu electrònic i, posteriorment, a través d'una pàgina web que encara avui es pot consultar a www.sompirineu.cat/senderia. En total, més d'un miler de persones n'eren seguidors habituals.

Aquells 100 números van permetre explicar la lloable i meritòria tasca que fa més de 15 anys impulsa la Taula de Camins de l'Alt Pirineu i Aran, l'òrgan consultiu i participatiu de l'IDAPA (Institut per al Desenvolupament i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran) en aquesta matèria. Aquest grup de treball, integrat per agents públics i privats, genera discurs i eines per situar els camins pirinencs allà on es mereixen. I ha reforçat el compromís irrenunciable envers el caminar, els camins i les activitats no motoritzades que els utilitzen amb respecte.

Ara iniciem una nova etapa més ambiciosa. Ja no es tracta d'un butlletí, ni d'un pdf, sinó d'una revista de qualitat que convida a una lectura pausada i reflexiva. I això són paraules majors. L'IDAPA i la Taula de Camins han decidit fer aquest salt endavant per retrobar-se amb tot el col·lectiu de persones que en l'etapa anterior ens va seguir mes a mes, però també per engruixir-lo i,

perquè no, per fer arribar la dèria pels camins més enllà del territori pirinenc. Un repte que volem aconseguir amb un format nou. D'aquí el títol d'aquest primer editorial: *Camins retrobats, camins renovats*.

Aquesta revista no vol perdre, ans al contrari, el que anomenem l'*esperit SENdÈRIA*. Al llarg de les seves seccions hi trobareu com els camins que vertebrin el nostre territori són un fil conductor idoni que abraça moltes disciplines i que ofereix nombroses oportunitats: com a elements patrimonials de primer nivell que convé conèixer, ordenar i conservar; com a espais on practicar-hi activitats lúdiques i productives de manera respectuosa amb l'entorn i les persones; com una via per reivindicar una mobilitat lenta que és beneficiosa per a la nostra salut i per a la del nostre planeta; com una font d'identitat col·lectiva i un recurs cultural i artístic, i com una palanca per al desenvolupament turístic de territoris poc poblats.

Ens fa molt feliços veure que l'*esperit SENdÈRIA* seguirà, doncs, ben viu, aquest cop per mitjà d'una revista feta a partir dels coneixements i la passió de persones que estimen la seva terra i que veuen el caminar com un acte revolucionari en una època en què la velocitat, la immediatesa i els desplaçaments motoritzats semblen l'única alternativa. Us animem, doncs, a aturar-vos una estona, a agafar la nostra revista i a anar-la llegint —i assaborint— a poc a poc. I, un cop acabada la lectura, a posar-vos un calçat adequat i resseguir, admirar i reivindicar —de manera serena i tranquil·la— els nostres camins i el nostre territori, el Pirineu.

Agustí A. Andrés i Xavi Basora

Coordinadors editorials

«Els camins són un bé públic que pertany a tothom»

Sílvia Coll

Responsable de Comunicació i Turisme
de la Vall Fosca, Ajuntament de la Torre de Capdella

Eduard Vidal
Doctor en comunicació

Sílvia Coll neix i creix a la Vall Fosca, prop de la central hidroelèctrica de Capdella, una de les primeres en utilitzar la força de l'aigua per generar electricitat a Catalunya. Als 17 anys decideix marxar a Barcelona per estudiar Traducció i Interpretació, i amb els anys realitza un Màster en Comunicació Científica. Després de treballar a l'estranger i a Barcelona, torna a casa. Inicialment, combina feina a la universitat amb projectes més de caire municipal fins que comença a treballar a l'Ajuntament de la Torre de Capdella com a responsable de comunicació i turisme. Així és com neix la seva passió pels camins, que ja havia tingut des de jove, però ara amb un compromís més ferm.

En aquest primer número de la revista SENdÈRIA, descobrim com gestionen els camins a la Vall Fosca i com recuperen el seu valor simbòlic.

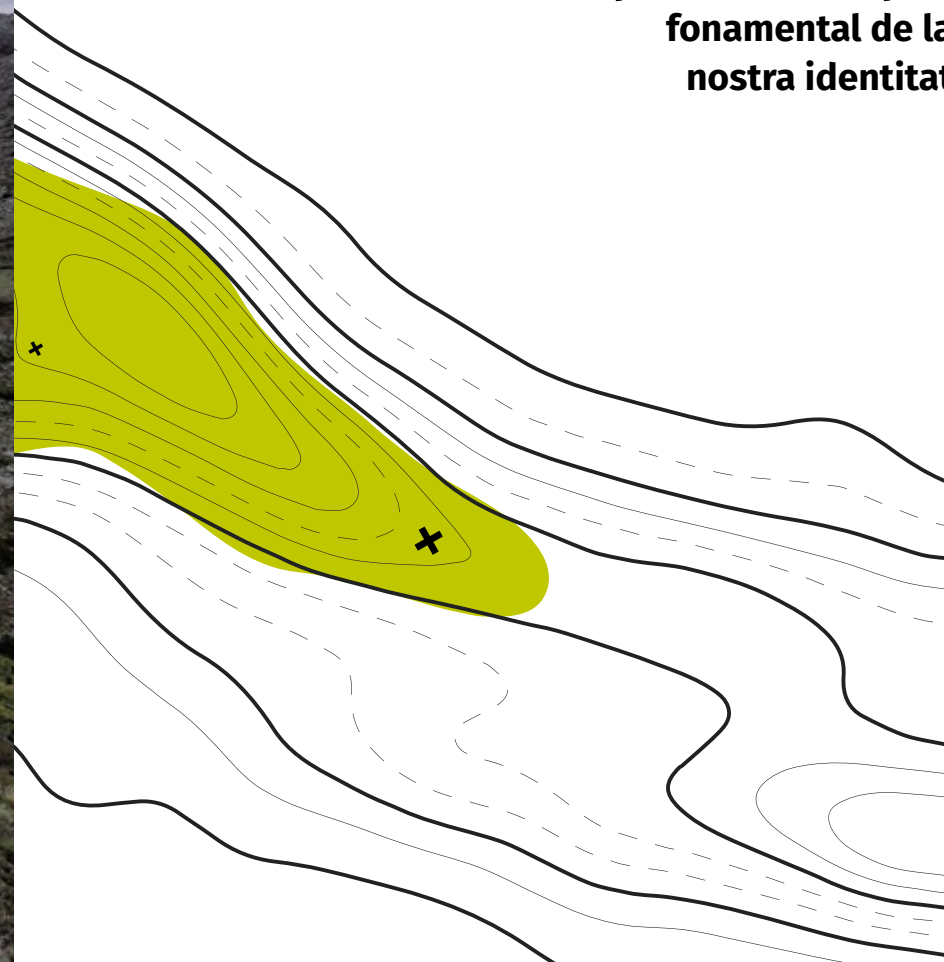
SENdÈRIA va de camins i caminar, però, què són els camins per a Silvia Coll? I per què són tan importants a la Vall Fosca?

Els camins són molt més que simples vies, són el nostre patrimoni i una part fonamental de la nostra identitat. A la Vall Fosca, abans de l'arribada de les carreteres, els camins eren els que connectaven pobles, ermites, i altres llocs públics, i s'utilitzaven tant per traslladar bestiar com per a desplaçaments de les persones. Són un bé públic que pertany a tothom. Els camins antics de la Vall Fosca es van dissenyar amb molta cura, pensant en l'eficiència i evitant problemes com les allaus. Encara avui, mantenir i recuperar els camins significa garantir que siguin útils per a tothom: per als ramaders, per als locals que volen passejar, i també per als visitants que venen a conèixer el territori. En definitiva, els camins són un recurs que ens connecta amb la història i que tenen un valor immens, tant pràctic com emocional.

Els camins són molt més que simples vies, són el nostre patrimoni i una part fonamental de la nostra identitat

Amb aquesta definició, entenem que la relació de Silvia Coll amb els camins és molt passional.

La meua relació amb els camins és una barreja de feina i passió. Quan vaig començar a treballar aquí, vaig trobar una xarxa de camins parcialment oberta, on ja s'havia iniciat la feina de senyalitzar camins antics, però encara mancava sensibilitat. Des de llavors, hem obert molts més camins i hem elaborat l'inventari, que és una eina essencial per identificar quins camins són públics, quins estan oberts i quins no. Per mi, els camins no són només una feina; són identitat, patrimoni i orgull. La seva gestió implica preservar una part fonamental de la Vall Fosca i garantir que aquest llegat pugui ser aprofitat per tothom, tant per motius pràctics com per gaudir del territori.

La gestió dels camins a la Vall Fosca és una tasca que combina planificació, conservació i col·laboració comunitària

A què es refereix quan parla de “sensibilitat” envers els camins?

La sensibilitat pels camins es refereix a la consciència, el respecte i la valoració que es té envers aquests espais com a patrimoni clau per la Vall Fosca. Durant anys, molts camins es van perdre o van quedar amagats perquè van deixar de ser utilitzats. Menys animals pasturant a la muntanya, menys gent vivint al territori i l'ús creixent de les carreteres van fer que els camins es tanquessin per la vegetació o simplement quedessin oblidats. No es tractava d'una manca de sensibilitat conscient, sinó d'una pèrdua progressiva d'ús i manteniment. Ara, però, la sensibilitat pels camins està renaixent, especialment en veure'ls com un recurs patrimonial i turístic. Això ha fet que cada cop hi hagi més esforços per inventariar-los, mantenir-los i posar-los en valor. La sensibilitat pels camins avui implica entendre que són un patrimoni

compartit, que requereix la implicació de tothom per ser preservat i utilitzat de manera responsable.

Podria fer un breu resum de com es gestionen els camins a la Vall Fosca?

La gestió dels camins a la Vall Fosca és una tasca que combina planificació, conservació i col·laboració comunitària. El primer pas és la creació d'un inventari detallat que reculli tots els camins de titularitat pública del municipi. Aquest procés ajuda també a resoldre conflictes amb propietaris privats. Un cop inventariats, els camins necessiten manteniment regular, que inclou tasques com desbrossar, espedregar, refer murs o reparar danys causats per esllavissades o pluges. De tot aquest manteniment el que es prioritza és el desbrossament, la retirada de pedres i la reparació de danys que realment dificulten el pas pel camí. Per desgràcia encara no hem arribat al punt de poder refer les parets dels camins, que no és només responsabilitat de l'Ajuntament, sinó també dels propietaris dels terrenys que toquen al camí. A més, des de fa poc es promou la participació activa de la comunitat local. Al 2024 vam crear la Taula de Camins de la Vall Fosca, que inclou ramaders, caçadors i veïnat, per identificar necessitats i resoldre conflictes d'ús. L'inventari és gestionat per

l'ajuntament i els camins es mantenen amb el pressupost municipal i alguns ajuts com els de la Direcció General de Polítiques de Muntanya, que gestiona el Consell Comarcal. Amb 165 km² i 19 pobles, mantenir el territori és un repte.

Així que hi ha conflictes amb la recuperació i manteniment dels camins?

Més que tensions parlaria de canvis de costums. Els ramaders estaven acostumats a posar fils perquè el bestiar no passés. Aquests fils, en la majoria de casos tenen manetes que quan hi passem, s'han de tornar a deixar tancades. Si aquesta maneta queda oberta, el bestiar es pot escapar i aquest és un dels principals problemes. Que s'escapi el bestiar a un ramader li pot suposar hores de treball que no tenia previstes. Per tant, per al maneig del bestiar és important que hi hagi una bona convivència entre tots els usuaris dels camins. En el cas dels caçadors, també és important que informin en quines zones cacen, perquè cada vegada hi ha més persones que caminen i s'ha d'evitar qualsevol situació de perill, i que la caça pugui continuar sent una activitat al municipi.

Quin paper té, doncs, el manteniment dels camins? Quins altres reptes proposa?

El manteniment és fonamental, però un gran repte. Cal mantenir els camins nets de vegetació, reparar murs, i gestionar esllavissades i arbres caiguts.

A més, molts camins empedrats han resistit bé amb el temps, però sense manteniment continu, es degraden. El repte és financer, especialment per als ajuntaments petits.

Hem parlat de camins i la seva gestió però, també ens agradaria saber més d'aquells que els gaudeixen. Entenem que els camins poden esdevenir un reclam turístic important. És així també a la Vall Fosca?

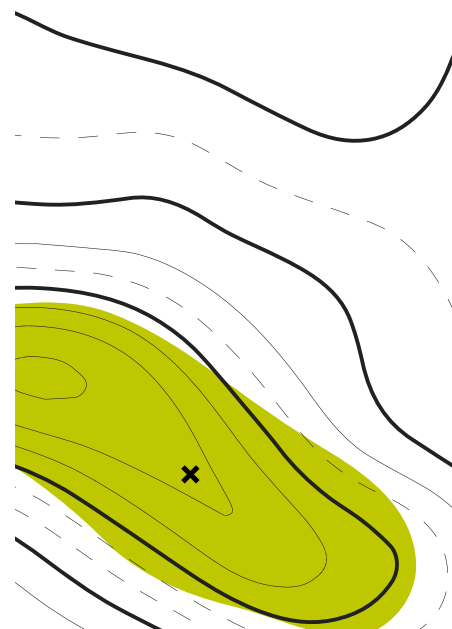
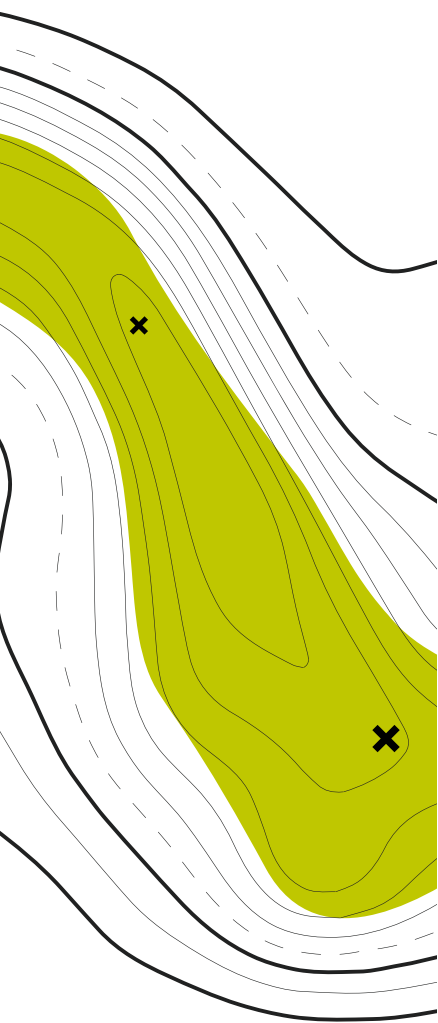

Els camins són un recurs clau per al turisme a la Vall Fosca, però el seu valor va molt més enllà de l'atracció de visitants. Són una manera de connectar els turistes amb el territori, oferint-los una experiència autèntica. Molts visitants arriben preguntant si hi ha itineraris o rutes senyalitzades, i els camins es converteixen en una de les activitats més valorades per gaudir del paisatge i descobrir el patrimoni local.

El turisme vinculat als camins no només beneficia els visitants, sinó també la comunitat local. Per exemple, activitats com curses populars, el festival de senderisme i rutes guiades no només atrauen turistes, sinó que també impliquen els habitants de la zona, que coneixen i valoren més el seu territori. Això genera orgull local i fomenta una economia vinculada a serveis com la restauració, les botigues locals i els allotjaments.

Tanmateix, aquesta relació amb el turisme també comporta reptes. És important gestionar els camins de manera que no es massifiquin ni esdevinguin un

El turisme vinculat als camins és una gran oportunitat per al territori, sempre que es gestioni de manera sostenible i equilibrada

problema per als usos tradicionals, com la ramaderia. També cal garantir que es respectin les normes per preservar l'entorn natural, especialment en zones sensibles. En definitiva, el turisme vinculat als camins és una gran oportunitat per al territori, sempre que es gestioni respectant tant els visitants com els habitants i el paisatge.

Què proposeu des de l'administració per promoure els camins i el caminar?

Des de l'administració s'han impulsat diferents accions per posar en valor els camins i fomentar-ne l'ús tant per a la població local com per als visitants. Un dels primers passos ha estat fer l'inventari de camins, com ja he comentat. A partir d'aquí, hem treballat en la senyalització, perquè els camins siguin fàcilment identificables i accessibles.

També hem creat itineraris que connecten llocs d'interès, sempre buscant que tinguin un sentit i, sempre que es pugui, que siguin circulars, perquè són més atractius per als usuaris.

A més, organitzem activitats com el festival de senderisme o curses populars, com la Cabanera, que ajuden a donar a conèixer els camins i a fomentar el seu ús. Aquestes activitats sovint inclouen explicacions sobre la història, la natura o altres aspectes vinculats als camins, fet que afegeix molt valor. També promovem l'ús de guies professionals, especialment en activitats com les raquetes de neu o en zones més complexes, perquè aporten seguretat i coneixement als usuaris. Som destinació Starlight des de 2018, fet que ens ha permès donar més visibilitat a la vall i als seus camins.

Els camins de la Vall Fosca són molt més que traços al paisatge: són els fils que cusen la memòria d'un territori

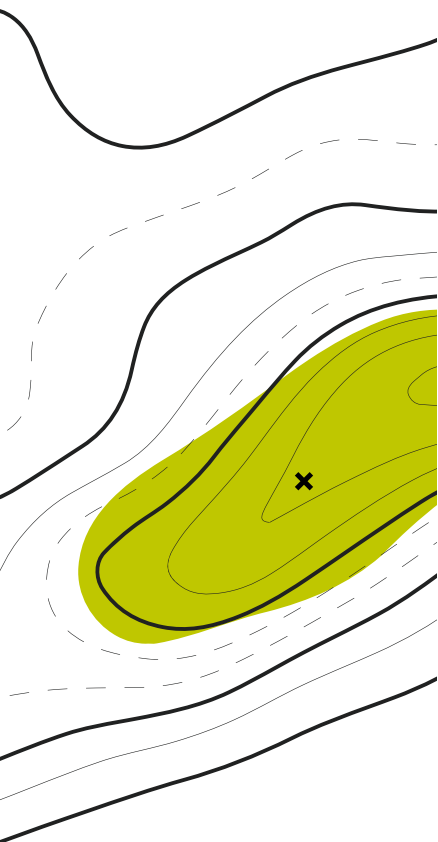
I tot això ho feu vosaltres sols des de l'ajuntament?

No. Treballem en xarxa amb altres ajuntaments, entitats i agents a través de la Taula de Camins de l'Alt Pirineu i Aran, que és una gran eina per compartir experiències i coordinar esforços. Per descomptat, utilitzem les xarxes socials i altres canals per donar visibilitat als camins i posicionar-los com una de les activitats clau per conèixer el territori.

És impressionant l'esforç i la passió de la Vall Fosca, i per descomptat, de Silvia Coll, per cuidar el seu territori. Ens agradaria tancar amb una anècdota relacionada amb els camins i el caminar, què ens podria explicar?

Una història que sempre em fa somriure és la d'un piano que es va pujar a coll fins al balneari de la Vall de Boí, per la Vall Fosca, pel camí de Rus, perquè abans no hi havia carreteres. Aquest tipus d'anècdotes aporten vida als camins i els connecten amb la història local. Justament a l'exposició Històries i Camins, que es va fer des de l'IDAPA i a partir de la Taula de Camins, s'explica amb més detall aquesta història.

Els camins de la Vall Fosca són molt més que traços al paisatge: són els fils que cusen la memòria d'un territori. Amb l'esforç incansable de persones com Sílvia Coll i la implicació de tota una comunitat, aquests camins es converteixen en ponts entre la tradició i la modernitat, convidant-nos a caminar per la història i l'ànima de la vall. La Vall Fosca és un territori que no només es recorre, sinó que es viu i s'estima profundament.

Allò que batega sota els peus

Projecte Històries i Camins,
passeig literari pels camins pirinencs

Núria Garcia-Quera
Escriptora, arqueòloga lingüística i
comissària de l'exposició Històries i Camins

El projecte **Històries i Camins, passeig literari pels camins pirinencs** és una iniciativa innovadora promoguda per la Taula de Camins de l'Alt Pirineu i Aran (IDAPA). Més enllà d'una exposició, el projecte ha generat multitud de propostes educatives i culturals.

Més informació. www.sompirineu.cat/histories-i-camins

**Coneixem el
millor traçat, el
millor pendent,
el millor vessant
segons les
estacions, i el
trajecte més
eficient i segur**

Som tan vells com els primers desplaçaments a fora de l'aigua. Potser vam començar a existir quan fa 360 milions d'anys els primers animals terrestres feien ús de les seves potes rudimentàries per seguir els mateixos trajectes. Vam continuar existint a mesura que els animals aquàtics anaven fent la transició cap al medi terrestre fins arribar als *Homo habilis* fa uns 2,4 milions d'anys. Aquells humans devien seguir els mateixos trajectes per arribar al bosc on creixien els fruits que els agradaven, els rius amb peixos, els caus d'animals i els passos del paisatge.

Som vius gràcies a ser trepitjats constantment i, tot s'ha de dir, gràcies als humans. Perquè al llarg de la nostra dilatada existència ens han tingut amb gran consideració. Ens han empedrat, ens han construït rases per desaiugar-nos, ens

han fet menys costeruts i erosius, i ens han aixecat parets de pedra seca a costat i costat. Fins i tot tenim roques conegudes com *reposadors* perquè ells puguin seure-hi una estona abans de continuar el seu camí. Els humans ens han estimat perquè unim llocs importants i perquè som savis. Coneixem el millor traçat, el millor pendent, el millor vessant segons les estacions, i el trajecte més eficient i segur per arribar als llocs de culte, als guals dels rius i als ports de muntanya.

I ha estat així com, a partir d'aquesta simbiosi amb els humans, hem estat testimonis de milers d'històries, moltes d'elles commovedores. Algunes han tingut lloc al Pirineu, una terra de frontera ortogràficament abrupta. Al Pallars Sobirà, per exemple, s'explica que l'any 1935 un noi a punt de ser pare va rebre l'encàrrec d'acompanyar un metge de Barcelona i la seva dona a l'estany de Sant Maurici. Ells anaven a cavall i ell a peu. Nosaltres vam veure de reüll allò que va passar quan el noi i la dona del metge es van quedar sols. Al Pallars Jussà també vam ser presents quan enmig d'una tempesta un músic va patir un atac de bogeria a dalt del port de Rus.

**Potser algun dia els humans
entendran que som molt més
que terra pitjada, pedres i
trajectes que s'obliden quan
s'asfalten camins nous**

O de totes les experiències punyents que va viure l'André Parent a la Cerdanya, un dels passadors que entre els anys 1939 i 1944 van ajudar a 80.000 persones que fugien dels nazis a travessar el Pirineu. Hem vist com convivia les trementinaires de l'Alt Urgell quan voltaven pel món venent herbes i trementina; com el veïnat d'un poble de l'Aran cavava una tomba a fora del cementiri per enterrar-hi, en un acte de solidaritat, una noia de trenta-tres anys; o com una parella de l'Alta Ribagorça que s'acabava de casar moria a dalt del port de Vielha en el seu intent d'arribar a França.

Som vells, som savis i encara som vius, però malgrat que durant segles hem estat mimats, tan bon punt es construeixen carreteres, els humans que viuen en pobles on l'asfalt encara no hi arriba ens maleeixen i, així que hi arriba, ens abandonen. La seva vida i la dels seus avantpassats es poden escriure a partir del que han viscut en trepitjar-nos, però ja no ens estimen.

Per això ens va sobtar que l'any 2021 les sis històries explicades més amunt i els camins on van tenir lloc es convertissin en una exposició. D'un dia per l'altre ens vam convertir en protagonistes. Sis camins, cadascun d'una comarca de l'Alt Pirineu i Aran, i amb una història explicada per un d'aquests humans que escriuen: Maria Barbal, Pep Coll, Assumpta Montellà, David Martí, Jordi Portals i Juli Soler Santaló. A partir d'aquesta exposició vam entendre que per als humans una cosa és recórrer-nos a peu i l'altra és fer-ho sabent fets que han passat a sobre nostre. Diuen que

llavors nosaltres cobrem vida, que ens convertim en camins viscuts, que els despertem emocions i llavors el gaudi que senten en caminar per sobre nostre pren una altra dimensió.

I així és com ara ja hi ha dues exposicions en què som els protagonistes. Han estat en més de trenta poblacions i, a cada lloc on arriben, s'hi fan visites guiades de les exposicions, xerrades i col·loquis sobre nosaltres, i lectures dramatitzades de les històries. També som els protagonistes del llibre *Els camins escrits del Pirineu. Històries a peu* i de l'obra de teatre *Camins que parlen*. I comencem a ser protagonistes a escoles i instituts de l'Alt Pirineu i Aran, ja que a través nostre l'alumnat aprèn moltes disciplines.

Avui aquestes iniciatives estan donant feina a professionals del teatre, la dinamització cultural, l'escriptura, la recerca, els guiatges, el transport, l'educació, el disseny, la comunicació, la restauració de camins, la fotografia, la il·lustració, les arts gràfiques, la fusteria, les aplicacions multimèdia, etc. Però el que més ens satisfà és que a poc a poc anem entrant en l'imaginari col·lectiu com a quelcom a protegir. Perquè som patrimoni material i immaterial. Potser algun dia els humans entendran que som molt més que terra pitjada, pedres i trajectes que s'obliden quan s'asfalten camins nous. Som la memòria viva d'un paisatge, el fil que uneix generacions, el testimoni silent de vides passades i presents. I mentre hi hagi algú que ens trepitgi amb respecte, que ens miri amb admiració i que ens preservi amb estima, continuarem aquí, vells i savis, acompanyant els passos de qui vulgui caminar-nos.

**Som vells, som
savis i encara
som vius**

Albert Álvarez Marsal

Un grup de treball pioner per a l'impuls dels camins pirinencs

01

Què és la Taula de Camins?

És l'òrgan consultiu i participatiu de l'IDAPA en matèria de camins i de les activitats respectuoses que els utilitzen.

Està integrada per uns 40 agents públics i privats de l'Alt Pirineu i Aran (ajuntaments, consells comarcals, organismes locals i supralocals de promoció turística, espais naturals protegits, centres de formació professional i universitària, guies, empreses de senderisme i agències de viatge, iniciatives de recuperació de camins i experts en camins i dinamització rural i cultural, centres excursionistes, entitats de suport a persones amb discapacitats).

02

Què fa?

La Taula genera discurs i actua de grup de pressió per tal que els camins es reconeixin com una infraestructura clau dels Pirineus amb valors patrimonials, identitaris i utilitaris i, fruit d'això, es destinin més recursos al seu manteniment i promoció.

03

Com treballa?

Els membres de la Taula es reuneixen un mínim de dos cops a l'any. En aquestes trobades es generen debats i reflexions, es cerquen consensos a escala regional i es proposen iniciatives i accions.

L'IDAPA és qui finança i executa les actuacions amb el suport i l'orientació dels propis membres de la Taula (i altres agents externs).

04

Accions destacades

Algunes iniciatives rellevants que han sorgit de la Taula de Camins són un decàleg per fer inventaris municipals, un manual per recuperar camins tradicionals, el mètode SENDIF d'identificació visual de la dificultat dels itineraris a peu, el projecte "Històries i Camins", una guia per al disseny d'itineraris accessibles al medi natural, els Festivals de Senderisme dels Pirineus o la campanya "A la muntanya, deixa't guiar", que inclou un directori de guies de l'Alt Pirineu i Aran.

Més informació. www.sompirineu.cat/camins

Visita al despoblat de Santa Creu de Llagunes, durant la sessió del 9 de novembre de 2022.

Visita al bosc d'Aransa i la bassa de Comabella, a la trobada del 9 de novembre de 2023.

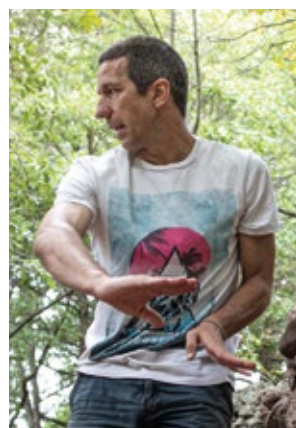
Membres de la Taula de Camins a les mines de Malpàs (el Pont de Suert), a la trobada del 7 de novembre de 2024.

Museu de Camins, un museu a l'aire lliure

Una experiència de dinamització territorial molt singular

Mariona Montjer
Periodista

El **Museu de Camins**, situat a la vall de Siarb (Pallars Sobirà), és un entramat de camins, corriols, senders, encreuaments, marges i construccions que s'han mantingut i recuperat de manera comunitària. Aquest projecte va guanyar l'any 2024 el Premi Fundació "La Caixa" a la Innovació Social.

Mail. info@museudecamins.com

Telèfon. 649 25 78 84

Web. www.museudecamins.com

El Museu de Camins és un museu a l'aire lliure. El que s'hi exposa són els mateixos senders que travessen la vall. A la vegada, aquests funcionen com a passadissos del museu, que duen al visitant d'una sala a una altra: sales fetes de natura i història. Hi trobem barrancs i rius, pobles, prats, fauna, cabanes de pastor. Els camins, no són només les connexions que porten als visitants d'una banda a l'altra, sinó que són un patrimoni de valor incalculable, que explica la història d'un territori i l'arrela amb la natura. El Museu de Camins és un museu que es trepitja, es camina i en el que es pot participar obrint nous passadissos o a conservar-ne els que ja s'han recuperat.

En Marc Cortina, el seu impulsor juntament amb la Gemma Cots, vivia a Barcelona i treballava com a enginyer. Al cap d'un temps de ser a la ciutat, va sentir la necessitat de tornar als Pirineus. Va començar a treballar al Refugi de la Vall de Siarb, i allà, a interessar-se pels camins antics que resseguen l'orografia de la vall. Un estiu, l'agrupament de la Torxa a Igualada els va demanar anar a visitar-los i fer alguna activitat de servei a la zona. En Marc els va proposar d'ajudar en tasques de conservació d'un camí. Els joves van

aixecar murs de pedra seca, van netejar bardissa, canalitzar aigua i, sobretot, es van fer coneixedors del medi que els envoltava i de la història dels seus senders. Després d'aquell primer grup, en van venir d'altres.

En Marc explica així l'embranchida dels primers anys del Museu: "L'estiu següent, van venir quatre grups. I l'altre en van venir vuit. Durant aquests dos anys, vaig començar a buscar més camins. De fet, els anava trobant, perquè quan en busques un n'apareix un altre. I vaig aficionar-me a buscar-los, a preguntar a la gent gran, a mirar ortofotografies antigues als mapes i a investigar. Tenir vuit grups et permetia treballar molts més camins. I, a la vegada, somiar de obrir-ne alguns que abans ens semblaven una utopia".

La bona rebuda de la iniciativa va portar els primers interrogants sobre la intenció i el futur del projecte. De les respostes va sorgir el nom de Museu de Camins i la convicció de recuperar, cuidar i mantenir un patrimoni oblidat, que permetia als participants i visitants connectar amb el territori i la seva història. Un museu a l'aire lliure, que no només es pogués visitar sinó també formar-ne part.

La convicció de recuperar, cuidar i mantenir un patrimoni oblidat, que permetia als participants i visitants connectar amb el territori i la seva història

Marc Cortina

Iniciatives com el Museu de Camins suposen una clara alternativa a un turisme depredador i desconnectat del territori

Actualment, el Museu de Camins rep visitants de tot Catalunya que passen, col·laboren o treballen amb la iniciativa. El projecte compta amb el suport del Parc Natural de l'Alt Pirineu i l'Ajuntament de Soriguera. Després d'anys en funcionament l'experiència continua essent enriquidora i molt positiva. En Marc valora, després d'anys de feina i molts camins recuperats, la implicació dels grups de joves que participen de la iniciativa, i com aquesta els connecta amb el territori: "Quan arriben, els fas preguntes: has pensat mai en aquest camí? Quants anys té? Quanta gent hi va estar abans que tu? Qui el va començar a fer? Qui l'ha mantingut durant cents i cents d'anys? Ara tenim el privilegi de poder-hi passar. Aquí al museu proposem invertir els papers: obrir camins perquè futures generacions puguin continuar-hi passant."

A la vall hi trobem tota mena de camins. Mentre no hi havia carros, els camins que hi havia eren els que s'anomenen de ferradura o camins vells. Són els que la gent recorria a peu i amb animals. Més endavant, van arribar els camins de carro: més amples i suaus, per facilitar el pas. En Marc hi troba l'encant en tots

ells: "Els camins mostren la bellesa de l'adaptació al territori. Sempre pel lloc més adequat, són molt intel·ligents i el seu impacte és mínim. Els camins antics estan totalment integrats en el territori. Ara ve una màquina, excava i fa una carretera per on li sembla i trenca totalment l'estètica. El camí no, el camí s'adapta i viatja a través de l'orografia."

Iniciatives com el Museu de Camins suposen una clara alternativa a un turisme depredador i desconnectat del territori. En Marc Cortina aprecia les diferències entre la proposta del Museu i l'experiència del turisme convencional. El descriu com una versió del turisme que dona a conèixer un lloc, una història i unes temàtiques arrelades al territori. Els visitants del Museu són persones que tenen ganes d'aprendre sense presses. I pel que fa a la sostenibilitat, la majoria de participants són joves que venen amb transport compartit que, una vegada a la vall, fan activitats sobre el terreny, estan en contacte amb la natura.

Però més enllà de ser una atracció turística, el Museu ha tingut durant aquests anys un impacte sobre els

És un projecte, de moment, únic a Catalunya

habitants de la vall, que han vist com es recuperaven camins que connecten pobles i que permeten accedir a zones d'altra manera oblidades. Un espai per descansar, divagar i a la vegada connectar amb la història del territori. En Marc ressalta el factor comunitari dels camins, que són públics i permeten l'accés i comunicació. "Quan s'obria un d'aquests camins era perquè era necessari arribar a molts indrets de l'entorn dels pobles. Es conreaven moltes parts, se'n pasturaven d'altres, es treia fusta del bosc i es portava el bestiar a les muntanyes. Són espais

que ara semblen salvatges perquè no hi fem vida, però abans sí que se n'hi feia", explica en Marc. Si aquests camins desapareixen i no es conserven, desapareix la manera d'accedir a totes aquestes zones. I afegeix: "El dret a l'accés al medi natural és un dret humà contemplat. Si perdem els camins públics, perdem aquest dret a poder utilitzar un camí per anar a tots els llocs on arribaven".

El Museu de Camins compta amb un entramat variat i complex de senders, corriols i camins que travessen la vall. És un projecte, de moment, únic a Catalunya. La seva singularitat, però, no només recau en la seva infraestructura, sinó en la concepció dels camins com a alguna cosa més que un espai físic: "El llegat que conservem és el camí físicament, però, a partir d'aquí, li podem afegir la memòria d'aquest camí. Preguntar-nos: aquest camí per a què servia? Quines anècdotes o vivències o penúries hi havia passat la gent? Quan camines per un lloc que durant tants cents i cents d'anys hi ha passat gent i animals, et dona una sensació diferent que caminar perquè sí per una carretera asfaltada. Per jo no té color."

Recerca i camins

De l'estudi geogràfic del viari tradicional a la toponímia, la memòria històrica o l'art

Carlos Guàrdia
Geògraf

Als anys cinquanta i seixanta del segle XX, la mecanització i la motorització progressives de la societat pirinenca comportaren la millora i l'eixamplament de molts camins per al trànsit rodat, però, també, l'abandonament, el deteriorament i la desaparició de molts camins històrics d'origen remot com a conseqüència del gran èxode cap a les àrees industrialitzades del país (a tall d'exemple, alguns municipis durant el període 1960-1986 van perdre més del 50% de la població, com ara Josa i Tuixén, el Pont de Bar, les Valls d'Aguilar o Cava).

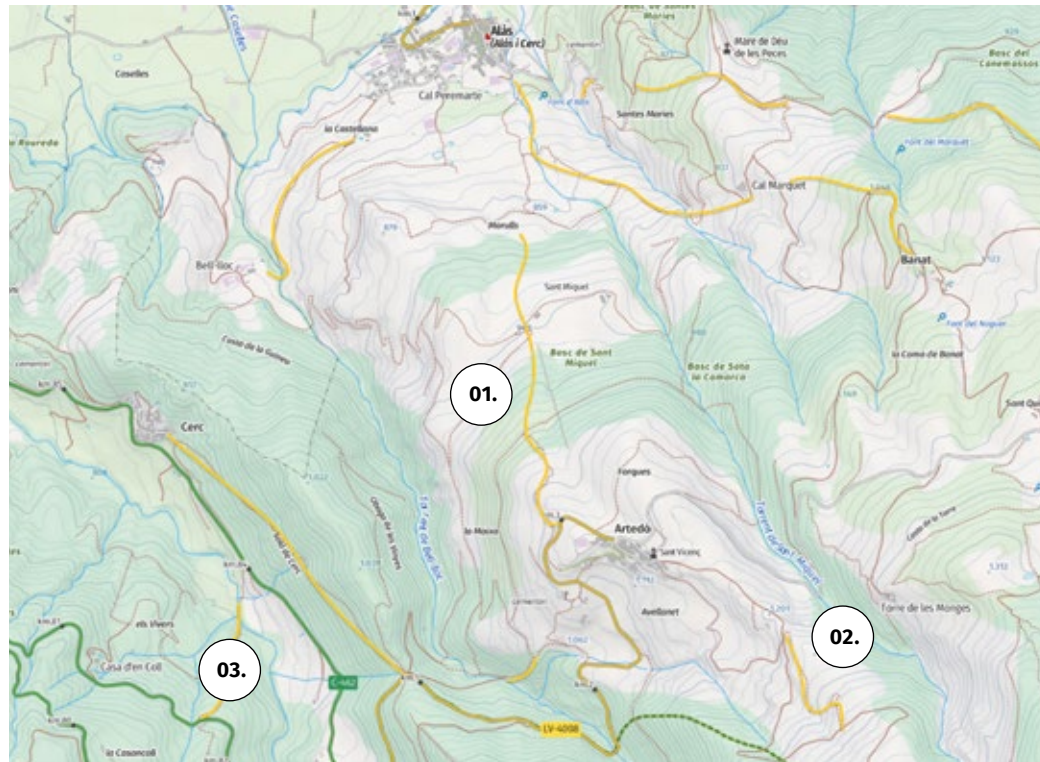
S'iniciava, així, la decadència i la marginalització dels camins històrics no transformats en carreteres, que ara anomenem "camins tradicionals" i que podem definir com "aquells camins

La valorització dels antics camins requereix, d'un coneixement aprofundit de la xarxa subsistent de camins tradicionals

públics de naturalesa històrica construïts o concebuts per al trànsit no motoritzat -a peu, amb cavalleries o animals de bast- que conserven el seu caràcter original en no haver estat modificats substancialment". Aquests camins tradicionals han esdevingut un veritable testimoni fòssil de les formes de vida peril·litades del Pirineu i del sistema viari previ a l'adveniment de la modernitat.

De resultes, una part de l'antiga xarxa pública de camins tradicionals no ha quedat reflectida en la cartografia oficial vigent ni en el planejament urbanístic, fet que ha contribuït al seu oblit i precarietat. Tanmateix, tot i que el viari tradicional deixés de respondre a les demandes més quotidianes de mobilitat de les persones, aquest subsisteix materialment i els antics camins satisfan -i poden satisfer- noves funcions d'interès social i econòmic (en àmbits com ara les activitats agropecuàries tradicionals, el lleure, el turisme, l'esport, la protecció civil, la gestió del medi natural, la investigació científica, fins i tot la mobilitat interurbana no motoritzada).

La valorització dels antics camins requereix, però, d'un coneixement aprofundit de la xarxa subsistent de camins tradicionals: la seva extensió

i estructura, els valors constructius i culturals associats (materials i immaterials), el marc jurídic i legal, la seva gestió i manteniment, les problemàtiques existents que poden amenaçar-ne la conservació. Els treballs d'aquestes característiques tenen una rellevància especial per a les àrees de muntanya i, especialment, al Pirineu, ja que si la literatura excursionista relativa als camins és força extensa, la producció científica enfocada a l'àmbit del coneixement i la gestió és, per contra, molt escassa.

L'estudi i la recerca del viari tradicional permet disposar d'informació detallada i fiable relativa a l'extensió, l'estructura i l'evolució de la xarxa dels antics camins a partir de l'anàlisi de fonts documentals (de naturalesa cartogràfica, fotogramètrica, legal, jurídica, historiogràfica, literària...) i de l'observació de camp. També permet elaborar-ne una caracterització geogràfica (traçat, ús dels camins, morfologia, denominació, naturalesa funcional,

titularitat...) i contribuir a un major coneixement de la xarxa pública de camins tradicionals, destacant la seva importància des del punt de vista de l'ordenació de l'accés al medi rural i natural i les activitats agropecuàries tradicionals.

A tall d'exemple, el mapa mostrat correspon a un sector del terme municipal d'Alàs i Cerc (comarca de l'Alt Urgell) que forma part de la nostra recerca sobre els canvis que ha experimentat l'Urgellet (àmbit funcional territorial de l'Alt Pirineu i Aran) des de mitjan segle XX fins a l'actualitat. En aquest cas, s'han identificat un seguit de camins que integren la xarxa veïnal de camins tradicionals i que no figuren a la cartografia oficial vigent.

Més enllà de la mirada geogràfica sobre com era, per on passava i quin ús tenia el viari tradicional, els camins també són un patrimoni de primer nivell que genera altres tipus d'oportunitats de recerca:

L'estudi i la recerca del viari tradicional permet disposar d'informació detallada i fiable relativa a l'extensió, l'estructura i l'evolució de la xarxa dels antics camins

01.
Secció abandonada del camí veïnal d'Alàs a Ortedó

02.
Secció del camí veïnal d'Ortedó a Lletó

03.
Secció del camí veïnal de Cerc al Ges

per conèixer i entendre la toponímia dels camins (tal com fa el projecte InSitu – Memòria del Paisatge promogut per la Universitat de Lleida), per identificar la multitud d'usos que tenien a partir d'entrevistes a padrins i padrines que els havien utilitzat (com s'ha fet des del Museu de Camins, a la vall de Siarb), per explorar les funcions ecològiques de certs senders com a corredors de fauna, o per recuperar tècniques constructives del passat com a recurs per al present i el futur, entre d'altres.

Des d'una perspectiva més artística, els camins permeten experimentar amb elements diversos (tal com va fer Marco Noris amb un projecte centrat en l'exploració de nous llenguatges cartogràfics, partint d'un viatge Barcelona-Farrera de vint-i-un dies a peu en íntima connexió amb l'entorn) o amb altres disciplines a través d'iniciatives trencadores lligades amb la música i la dansa (com les diverses edicions del Cicle d'Arbres Monumentals, on els camins són coprotagonistes juntament amb els arbres singulars).

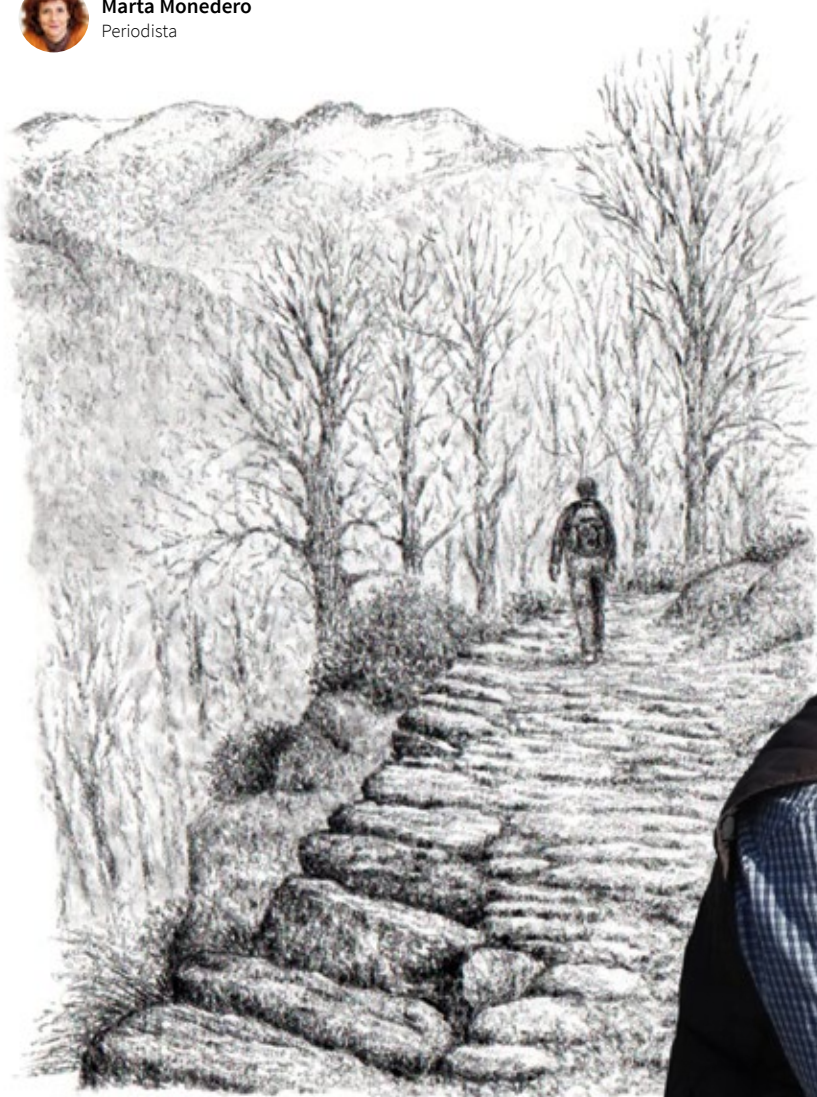
En definitiva, els camins tradicionals del Pirineu són molt més que vestigis d'un passat rural i preindustrial per on gaudir de caminades. Són finestres obertes a la comprensió d'un paisatge cultural en transformació i, alhora, oportunitats per repensar la relació entre societat i territori. El seu estudi, preservació i reinterpretació no només contribueixen a rescatar el patrimoni històric i natural, sinó que també enriqueixen el teixit cultural, científic i creatiu de les comunitats que hi conviuen. Aquests camins, que connecten no només llocs, sinó també èpoques, persones i sabers, esdevenen un llegat viu que ens permet entendre d'on venim i, alhora, imaginar camins cap a un futur més sostenible i conscient.

Els guardians de la memòria dels camins

Conversa entre Josepmaria Rispa i Ricard Novell

Marta Monedero
Periodista

Ricard Novell

Marco Ansaloni

Caminar és la nostra oficina

La torre del campanar de l'església de Sant Miquèu es dreça orgullosa al cor de Vielha, el punt de trobada amb en Josepmaria Rispa (El Pont de Suert, 1962), guia-interpretador del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, i en Ricard Novell (Barcelona, 1961), guia cultural, escriptor i il·lustrador, resident a la Vall d'Aran durant més de quatre dècades. Tots dos s'han erigit en guardians de la memòria dels camins dels Pirineus i encaixen amb la idea que la gent fa el territori. "Ja érem granadets quan vam coincidir dalt del Tuc de Molières fa 40 anys", recorda en Josepmaria, mentre en Ricard somriu per sota el nas i hi afegeix: "Vam tornar a quedar per pujar el Pic de la Tallada, situat a la sortida sud del túnel de Vielha i, quan vam arribar al cim, no s'hi veia res".

A partir d'aquí, tot va anar rodat. Anys després que en Josepmaria comencés a treballar al Parc Nacional, el 1990, en Ricard va deixar de fer de comercial per dedicar-se a recuperar els camins de l'Aran, l'única comarca catalana amb

mirada atlàntica. "Semblava un somni, només hi havia el GR 11 i es va voler crear un GR circular, el 211, en la part central del riu Garona, el Baish Aran i el Naut Aran. Em van encarregar fer-ne els fulletons, les rutes en bicicleta...". Dos anys després, va optar per fer de guia i, com que volia conèixer millor les flors, els arbres i les muntanyes, es va apuntar al curs que ofería el Parc Nacional. "Tu hi feies de professor, Josepmaria". Aquest assenteix amb el cap i, tot seguit, demana un cafè americà amb gel al bar de la plaça de l'església. Ambdós s'admiren mútuament, s'estimen la Vall i la coneixen a fons. "Per què es diu carrer Major a aquell que s'enfila cap a la muntanya?", assenyala en Ricard, i ell mateix aclareix que era l'antiga via de connexió amb el Pòrt de Vielha, durant segles l'única sortida cap al sud. "Abans de la construcció del túnel, el carrer principal no existia". Des d'aleshores, el paisatge ha canviat força en l'únic espai de cultura occitana a Catalunya, com revela aquesta conversa que té lloc entre Vielha i Bausen, un divendres de novembre, quan encara no ha nevat al país de l'Aran.

Membres de la Taula de Camins de l'Alt Pirineu i Aran, en Josepmaria i en Ricard comparteixen una manera molt pròxima, gairebé íntima, de relacionar-se amb l'entorn. En escoltar-los es percep que s'han fet moltes preguntes. "Els camins són la xarxa de comunicació principal d'una població. Als anys setanta alguns es comencen a perdre amb la construcció de les pistes forestals, que aprofiten els antics camins perquè tenen la traçada feta —analitza en Josepmaria—. Però es comet

Els camins són les artèries per on hem circulat nosaltres i els animals durant milers d'anys

un greu error: una pista forestal és per als vehicles i el camí és per caminar. La pèrdua patrimonial posa contra les cordes la xarxa històrica per on sempre ens havíem mogut. Per sort, a finals del segle XX, neix un sentiment de recuperació dels camins, encara que sovint són irrecuperables. Si hi passa una carretera nacional, no la canviaràs, per no parlar de l'expansió urbanística d'alguns pobles". En Ricard treu de la motxilla un àlbum de fotos, que il·lustra com s'han anat modificant els paisatges de la vall i els sentiments que els acompanyen. "Molts camins porten mals records a la gent gran —reconeix—. Les penúries dels traguers, de les rutes del contraban i de l'exili. De segons quines històries, encara costa parlar-ne". Són tabú. "A la meua família va morir gent tornant de fires ramaderes pel mal temps —confessa en Josepmaria—. Els Pirineus mai no han estat cap barrera, ans al contrari, els camins són les artèries per on hem circulat nosaltres i els animals durant milers d'anys. Soc geògraf i, al principi, no distingia un pi d'un avet. Avui, visc i treballo per a la idea de moure'ns a peu i recuperar una mirada al territori que milers de generacions han practicat abans que

nosaltres. Em motiva fixar-nos en aquella flor que creix a contracorrent, en un rastre d'animal o poder preguntar-nos per què el bosc cada cop s'enfila més amunt a la muntanya i la neu va retrocedint".

Tant l'un com l'altre han esmolat la capacitat d'observació. "Caminar és la nostra oficina —situa en Ricard—. Quan fem de guies acompanyem altres persones, però ens encanta anar sols, és la millor manera d'adonar-se de tot". En Josepmaria arriba a l'extrem de crear poemes caminant. "Ara també caminem amb cotxes, avions i vaixells. Però l'essència és fer-ho a peu. Al Parc Nacional arriben cada any 600.000 visitants i els hem de saber explicar què vol dir realment caminar: conèixer el paisatge, la cultura i la natura. Quan la competició arriba a la muntanya és un problema. Els objectius d'empresa, aquí, són perillosos, perquè accentuen dos prototips de visitants: la família Decathlon, que es pensa que per haver comprat el material adequat podrà fer un tresmil; i els que expliquen que van al gimnàs, però potser això no té per què fer-los aptes, per exemple, per fer la travessa Carros de Foc". És evident que la muntanya ha deixat de ser un destí per a minories. En Josepmaria repassa com "els primers alpinistes que van conquerir el Montblanc eren exploradors, i els pirineistes de finals del segle XIX pertanyien a les classes benestants, que venien a practicar el termalisme al nord de la Gran Serralada". És en aquella època quan sorgeixen un grapat de noms infernals. "Les Muntanyes maleïdes, a què fa referència Pep Coll —indica en Ricard—, plenes de misteri, que estimulen la creació de llegendes sobre llocs endimoniats".

En ruta cap al Baish Aran, comenten cada poble, cada revolt i cada obaga. Asseguren que, fins no fa gaire, algunes

És fonamental crear relats sobre els llocs

feines es feien en comunitat. "En alguns llocs es cridava un veí de cada casa per arreglar els camins o per collir les patates, això s'ha perdut", es lamenta en Ricard en travessar Bossòst, amb les set capelles que l'envolten. Un cop superat l'eix comercial de Les, esquitxat de vehicles amb matrícula francesa, un trencall a frec de la frontera s'enfila cap a Bausen, un poble d'una trentena d'habitants, que ha conservat l'arquitectura tradicional. En Ricard convida a conèixer cada pedra i en Josepmaria s'esplaia: "Allò que no es coneix no es pot protegir. Si expliquem que una església té una patologia estructural potser entre totes hi trobarem una solució. Que la Vall de Boí fos declarada Patrimoni Mundial de la UNESCO ha revitalitzat la vida de la gent que hi viu i ha permès recuperar

un llegat". En Ricard ho concreta: "Si cau un tros de pedra a l'església de Sant Climent de Taüll, l'arreglen de seguida. A les esglésies araneses, en general, costa una mica més".

Un dels grans escriptors sobre la natura, l'escocès Robert MacFarlane, sosté que "els camins són representacions dels costums en un paisatge, el resultat d'un esforç conjunt". Clarament, en Ricard hi està en sintonia. Va dissenyar el Camin Reiau, "una ruta a través de trenta-tres pobles de l'Aran que té com a base els antics senders i que mostra aspectes del patrimoni cultural com ara el mestier de Vilamòs, que es feia servir per ferrar els animals". També escriu i dibuixa. És autor de la guia literària *Un viatge fantàstic a trazos de lápiz. Los pueblos de la Val d'Aran*, de prosa precisa i traç sensible.

“La gràcia, Ricard, és que tu eleves la realitat i la transformes en art —el lloa en Josepmaria—. Les persones dibuixades sempre estan treballant i se’n surten davant les adversitats. Són humils, hi ha homes i dones i ajuden a explicar les històries de l’Aran”. En Ricard somriu i puntualitza que “fins fa trenta anys, no hi havia artistes al Pirineu, els grans referents són Pep Coll i Joan Bellmunt, que encara van agafar una bona època, trobaven gent que els confiaven històries interessants,

ara ja no s’expliquen llegendes”. Però en Josepmaria li replica: “un dia, una llegenda parlarà de tu, Ricard”.

És fonamental crear relats sobre els llocs. Entendre com són, com funcionen i com canvien. Un entorn al qual avui l’assetja la crisi climàtica. “Pot semblar que no va amb nosaltres, però els padrins [avis] diuen que hi ha fonts amb falta d’aigua per al bestiar”, afirma en Ricard. “Tens raó, els que vivim a muntanya pensem que el canvi climàtic no ens afecta, tot i que els estudis ens diuen que té un impacte major que a altres llocs. Aquí, la temperatura ha pujat prop de dos graus i cada cop hi ha menys neu. Els Pirineus són un laboratori que ens pot explicar cap a on va el canvi global i com podem preservar els camins”. Uns camins que són un espai de llibertat i de relació. Memòria viva. I, si no els transitem, s’esborraran.

**Els camins són un
espai de llibertat
i de relació.
Memòria viva.
I, si no els transitem,
s’esborraran**

Declaració per al manteniment, la recuperació i la protecció de la xarxa de camins tradicionals dels Pirineus

L'any 2018, després d'un llarg procés de reflexió i debat, la Taula de Camins de l'Alt Pirineu i Aran va presentar aquest manifest, que es manté plenament vigent

Una franja de terra que possibilita el trànsit, ras i curt, això és un camí. Però també és moltes més coses: tots els camins (o gairebé tots) acumulen milers de vivències, de processos naturals i artificials vinculats al territori i a les successives generacions d'habitants i visitants que l'han trepitjat. Un camí és, doncs, un element del patrimoni cultural de primer ordre, testimoni de saviesa popular, tradició i intercanvi.

I un dels principals atractius dels Pirineus és la possibilitat de conèixer i gaudir del seus paisatges a través del viari tradicional. Uns camins són generosos, altres fugaços; sovint, més costeruts que suaus; coberts per la neu durant mesos per deixar-se entapissar, quan és el moment, de fulles multicolors d'arbres i arbustos.

Camins ancestrals que atresoren, pas a pas, milers i milers de

primaveres, estius, tardors i hiverns, i que ens poden conduir, si així ho volem i escollim, cap a qualsevol dels quatre punts cardinals de les nostres geografies quotidianes. Camins de bast, rals, ramaders, *esporrets*... Camins soferts, constants, sempre endavant i en moviment. Des de fa segles. Des de fa mil·lennis. Des que hi som. Camins entre muntanyes que, per damunt de tot, ens fan adonar, amb sorpresa i entusiasme, de la intensitat de les nostres vides mentre la compartim, a peu, amb la natura pirinenca més íntima.

Així les coses, encetat el segle XXI, en què la idea de progrés es reinventa contínuament, amb obsessiva regularitat, la gent que vivim i gaudim als Pirineus volem posar en valor tota aquesta xarxa de camins que, com la sang, arriba fins als darrers racons del cos territorial. La recuperació de la

memòria històrica i paisatgística que amaguen els quilòmetres caminats per generacions passades, ens han d'esperonar, no solament a recuperar-los físicament sinó a integrar-los, de manera efectiva, en el nostre dia a dia.

Els camins, doncs, han de formar part de la nostra memòria, però també del nostre valuós present i futur. Són un valor patrimonial únic i irrepetible, forjat per una munió d'actes i decisions intel·ligents, petites i precises. Ens fan estimar un territori i, alhora, ens generen una identitat. No hi ha estima sense camins, de manera que són, sense cap mena de dubte, una nova oportunitat per aconseguir apropar-nos, amb humilitat i sense pressa, al noble desig de ser feliços.

Per tot això, la Taula de Camins de l'Alt Pirineu i Aran presenta i subscriu el següent decàleg.

01

Caminar és un **dret fonamental i universal** que ens permet moure'ns en llibertat per un territori i, en el cas específic dels Pirineus, ens permet gaudir d'un medi natural saludable, dels seus paisatges i del patrimoni cultural associat.

02

Els camins públics són la principal garantia per exercir aquest dret i han de formar part dels **valors patrimonials d'un territori**, al servei de la ciutadania. La recuperació, la protecció i la conservació dels mateixos ha de ser d'obligat compliment per a les administracions públiques competents.

03

Els camins històrics i tradicionals dels Pirineus han contribuït a desenvolupar una **identitat col·lectiva** i han estat, i encara són, un **instrument de cohesió social**.

04

La Llei municipal i de règim local estableix l'obligació d'**inventariar tots els camins públics de cada municipi i garantir-ne l'ús públic**, un manament que s'hauria de complir escrupolosament.

05

Els camins públics inventariats s'han d'inscriure en l'**inventari de Béns Immobles Municipals i al Registre de la Propietat** per evitar que puguin ser malmesos o ocupats. És aconsellable que els municipis els incloguin en els **plans d'ordenació urbanística** vigents o en estudi i, si escau, n'aprovin **ordenances específiques per a l'ús públic i el manteniment**.

06

A diferència de la resta, els **camins ramaders** tenen, des de l'any 1995, una llei específica que els protegeix i que determina, entre d'altres coses, que la classificació d'aquestes vies, per part dels governs autonòmics, s'ha de fer amb caràcter d'urgència. Cal que la Generalitat de Catalunya **aprovi** al més aviat possible el **reglament de vies pecuàries** que en permeti el desplegament.

07

La tasca de les entitats, els comuns, les associacions sense ànim de lucre... que, des del **voluntariat**, realitzen **accions directes o formatives** per a la conservació dels camins mereix tot el nostre reconeixement i suport. Però és també necessari consolidar unes **estructures estables** dins dels ens públics comarcals, **dotades dels recursos tècnics i econòmics** que corresponguin, que permetin afrontar de manera eficaç els diversos reptes relacionats amb els camins.

08

Les **escoles pirinenques** han de ser el bressol on començar a treballar l'estima cap als nostres camins. I, en l'àmbit dels ensenyaments post-obligatoris, apostem per la creació d'un **cicle formatiu reglat** en recuperació i manteniment de camins, que pot ser, alhora, una **estratègia de territori**.

09

L'organització de **campanyes socials de comunicació i conscienciació** és bàsica per equiparar els camins a d'altres valors patrimonials socialment més consolidats (espais naturals protegits, patrimoni arquitectònic, arbres monumentals, patrimoni immaterial, etc.).

10

El reconeixement i la protecció dels camins tradicionals pot ser el punt de partida per aconseguir el **reconeixement dels Pirineus com a espai geogràfic singular, patrimoni dels pirinencs i de la humanitat**.

Reconnectar amb el territori i els seus ritmes

Mariona Montjèr
Periodista

Caminar sense rumb, divagar, ens allunya de la dinàmica consumista i de la immediatesa

La sola és gruixuda, però, així i tot, es nota el cruixir de les fulles seques, la terra humida que s'enfonsa amb algunes trepitjades, una roca o una arrel d'un arbre que sobresurt a mig camí. Una passa segueix a una altra. El gest no és només físic, però: a mesura que s'avança el cervell activa uns ritmes elèctrics concrets i el pas lent permet observar, meditar i resseguir el paisatge. Leslie Stephen, escriptor i alpinista, considerava que «per educar la mirada atenta a les peculiaritats del paisatge, no hi ha res com mesurar-lo amb les cames.» Encara queden uns quilòmetres per arribar al pròxim poble.

El gest de caminar és intrínsec a l'ésser humà, som una espècie dissenyada per recórrer llargues distàncies. I, així i tot, cada vegada més, deixem enrere aquesta forma de mobilitat ancestral. Els llocs on vivim són pensats per desplaçar-nos en cotxe i sovint ens

passem la major part del dia asseguts. Unes limitacions de l'espai físic que no són més que la manifestació d'un problema d'arrel cultural. L'estil de vida contemporani ens exigeix rapidesa i creixement exponencial i el sistema econòmic en què vivim no es preocupa pel benestar de la població, ni tampoc per la resta del planeta i les altres espècies. Vivim de pressa, amb alts nivells d'estrès i sense espais per a la reflexió. En aquest context, la lentitud,

Caminar és una invitació a viure amb el ritme natural del territori

el fet de moure's a poc a poc, passa a ser una eina de canvi, una alternativa. Caminar sense rumb, divagar, ens allunya de la dinàmica consumista i de la immediatesa. Caminar es converteix no només en una forma de mobilitat, sinó en una eina per canviar com ens relacionem amb l'entorn i les persones que l'habiten.

El camí avança per l'obaga, les fulles són molles i l'aire entra més fred en

respirar. Se sent un ocell movent les ales entre les branques d'un arbust. Caminar ens permet formar part dels paisatges, més enllà de ser-ne espectadors. Els torna tàctils i ens implica amb el territori.

Resseguir camins i corriols ens fa despertar la curiositat, entendre'ls, i com a conseqüència, cuidar-los. Aquest model de mobilitat es converteix llavors en una pràctica, no només introspectiva, sinó en una de valor cultural i d'ajuda en la conservació del patrimoni. Caminar no és només una alternativa per guanyar qualitat de vida enfront de l'estrès i la contaminació, sinó que funciona com una invitació a viure amb el ritme natural del territori.

Moure's a poc a poc és una alternativa desitjable també fora de la urbe, en zones rurals, com són les valls pirinenques. Caminar vol dir connectar-les. El món rural pot ser un lloc que doni resposta als reptes de futur, a través de maneres de fer i propostes en oposició a la velocitat i la societat de consum que domina les grans ciutats. Uns canvis que poden estar relacionats amb un model de turisme menys invasiu i depredador, que entengui els ritmes dels indrets i en promogui la conservació. Però també canvis que afectin directament als habitants del territori: en la seva mobilitat diària dins dels pobles i entre ells. Mirant endavant, camí endavant, s'hi veu la silueta del poble, la pedra i la pissarra: ja només queden unes passes.

© motiva.cat | IDAPA | Festivals de Senderisme dels Pirineus

«Veiem el món segons ens hi movem»

Rafael López-Monné
Geògraf i fotògraf expert en camins

Marta Monedero
Periodista

Rafael López-Monné és fotògraf, geògraf, escriptor, consultor sobre turisme a peu i professor associat a la Facultat de Turisme i Geografia de la URV. Actualment dirigeix el departament d'Acció Climàtica i Territori al Port de Tarragona.

Bon conversador, sap construir cordes per relacionar idees i s'apassiona quan raona sobre el fet de caminar, la clau de volta per entendre les persones i les nostres societats.

Quan deixem de fer-ho per necessitat, caminar és un viatge cultural preciós

La creadora de la dansa-teatre, Pina Bausch, deia: no m'interessa com es mou una persona, sinó què la mou. Què és per a vostè caminar?

Durant molts anys feia de fotògraf de festes populars. Si només vas a un lloc i el retrates, pot ser espectacular, però molt epidèrmic, no en captes el significat. Per capturar-ne l'essència, no cal entendre'n només els *què*s sinó els *perquè*s. Aquesta idea l'aplico quan he de prendre decisions, miro de saber-ne el motiu, un fet que està vinculat amb els valors. A l'hora de caminar, no soc gens competitiu, però em fascina fer-me preguntes i mirar de trobar-ne les respostes. Per què caminem? Quan deixem de fer-ho per necessitat, caminar és un viatge cultural preciós, trobem moltes raons que expliquen com som els humans i les societats. Sorpren com una acció tan humil com caminar està connectada amb el més important que ens passa. Caminar no arregla el món però sí que és una part de la solució.

Caminar ens ajuda a endreçar-nos el cap?

Ho deien els primers filòsofs, els peripatètics pensaven caminant. Rousseau no era capaç de pensar sense caminar. Ni Kant o Kierkegaard. No fa gaire que la neurociència ha comprovat que hi ha una base física, quan caminem s'activa una part del cervell que no ho fa si estem asseguts. Caminar afavoreix l'enllaç de les idees, i no és casualitat! Els humans som grans caminadors. No hi ha cap altra espècie que camini millor. Estar alçats desenvolupa el cervell. El paleontòleg Juan Luis Arsuaga afirma que, de cintura cap amunt, som pràcticament ximpanzés; i que allò que ens fa humans, és la part del cos de cintura cap avall. Caminar és una filigrana de la biomecànica, un dels trets que ens identifica. Som una espècie que s'origina a l'Àfrica i que arriba a tot arreu caminant. Caminar té una importància molt més gran del que ens pensem.

Wanderlust, una historia del caminar, el llibre de Rebecca Solnit, detalla com ens ajuntem per caminar a l'hora de defensar els drets humans. Una altra idea: quina és la millor manera de fer més segura una ciutat? Algunes societats pensen que amb més policia, però és amb més gent caminant pel carrer.

Per què hi ha més ulls observant què passa?

Exacte. Hi ha ciutats sense voreres on tot està pensat per al vehicle. A Europa, ara comencen a tornar enrere. Els canvis que està fent París per ser una ciutat més sostenible i a la mida humana són brutals. Veiem el món segons ens hi movem. No el veiem igual si anem a peu que dins d'un cotxe. Caminant veus el barri, els problemes, la gent. La bicicleta és un entremig. La transformació de la mobilitat a les ciutats no és només una necessitat en termes ambientals sinó el gran instrument per canviar les mentalitats. Que la gent camini, vagi en bicicleta i en transport públic converteix les ciutats en més sanes i amb menys soroll.

Per aconseguir aquesta gran transformació ens cal un *back to basics*?

Totalment. En un context realment fosc, jo m'hi aferro, és de les coses bones que ens poden passar. Una de les meves angoixes és percebre l'enorme forat que hi ha entre

el coneixement científic –el saber– i les decisions que estem prenent.

Com ens beneficia caminar en el nostre benestar personal?

Des del punt vista psíquic, ens ajuda a aclarir-nos, i des del físic, millorem l'exercici cardiovascular. La gran majoria dels humans podem caminar fins a l'edat avançada. En canvi, quan no podem fer-ho, és de les coses que més ens dolen. Caminar ens permet apreciar els entorns naturals, establir-hi un diàleg anímic, emocional i espiritual, com no ho permet cap altre mitjà de locomoció. Podem badar, observar els detalls, les olors, etc. T'imagines veure un museu en bicicleta? Oi que no? Caminar és el tempo que tenim com a espècie i la millor manera d'entrar en contacte amb el patrimoni. La noció del viatge a peu és altament gratificant. Quan fem un viatge, la sensació de moure'ns amb totes dues cames agafa una dimensió extraordinària i ens introdueix en una altra percepció de l'entorn. Una persona sense entrenament pot fer de 10 a 15 km al dia, però és que entrenada en pot arribar a fer 50!

Què ha descobert caminant?

M'he guanyat la vida fotografiant paisatges i sé que hi ha una dimensió que no la pots entendre si no la fas caminant. Catalunya no és un país de grans paisatges com els dels westerns o *El senyor dels anells*. Som un país de racons, però en les raconades descobrim mons fantàstics. Als meus alumnes els dic sovint que, si des de la Roca Corbatera, el punt més alt del Montsant, veiem el

Un camí que l'ha trepitjat gent durant més de 500 anys acumula històries

Pirineu i el Delta de l'Ebre, això no és un país, és una parcel·la. Ara bé, l'enorme diversitat que tenim de paisatges i d'ecosistemes el fan extraordinari. Ens cal una mirada més curta, més de detall. Hi ha espais que no et descobriran la seva ànima, si no hi vas a peu.

Prefereix caminar sol o amb altres persones?

Totes dues coses. Amb gent, puc tenir converses sensacionals, m'ho puc passar molt bé. Però, sol, també he estat molt feliç, obliga a fixar-t'hi més. No hi estic en contra, però no m'enlluerna com ens venen les realitats virtuals que, d'alguna manera, també ens aïllen.

Els camins ens expliquen les històries del territori?

Un camí que l'ha trepitjat gent durant més de 500 anys acumula històries. És del tot diferent arribar a Siurana en cotxe que fer-ho pel camí medieval de ferradura. O pujar a peu al castell templer de Miravet. Clar que demana més temps, haver llegit una mica o contractar un guia, però la recompensa és major. Recordo l'alcalde d'un poble que una vegada volia asfaltar el camí cap a l'ermita per als turistes. Li vaig dir que si l'asfaltava, els turistes hi arribarien en cotxe i se n'anirien de pressa, però que si arreglava el camí antic per fer-hi una excursió, els visitants es quedarien al poble, com a mínim, a dinar. Segons què fem, determinem quina mena de turisme vindrà.

També expert en senyalística dels camins. Com ho fa Catalunya?

Som el lloc de l'estat espanyol on ens hem fet més preguntes. L'avantguarda és al Pirineu, on l'Institut per al Desenvolupament i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran (IDAPA) ha fet una feina sensacional. D'aquí va sortir el primer

La transformació de la mobilitat a les ciutats no és només una necessitat en termes ambientals sinó el gran instrument per canviar les mentalitats

© Atelier Fotogràfic | IDAPA | Festivals de Senderisme dels Pirineus

curs que va donar pas a la Taula de Camins de l'Alt Pirineu i Aran. Tot aquest coneixement surt de gent que treballa a l'administració, que va entendre que les coses tenen un fil, com els camins. Cal crear estructures en les quals la gent es trobi bé. Així es construeix el saber d'un territori. Hi ha feina a fer? Clar. Hem de provocar la transferència de coneixement i que arribi a tot arreu.

© Atelier Fotogràfic | IDAPA | Festivals de Senderisme dels Pirineus

© Atelier Fotogràfic | IDAPA | Festivals de Senderisme dels Pirineus

Cal canviar les ciutats i una de les maneres és fent-hi entrar la natura

Per què funcionen algunes rutes i altres no tant?

Hi ha rutes que no han generat un relat, que pot ser molt simple o més complex. Els GR funcionen quan tenen relat i estan simbòlicament ben treballats. Les possibilitats són enormes. El camí de l'Ebre està dissenyat des d'un despatx, té molts trams asfaltats i no està treballat, s'aferra a la idea del gran riu de la península. És tan fàcil vincular els camins a la història dels humans que hi hem passat! El primer que necessita una ruta és algú que la gestioni. Per exemple, El camí dels bons homes té aspectes que no són fàcils, però funciona perquè algú se n'ha preocupat. S'ha anat a l'una amb els restauradors, els allotjaments i en la formació de la consciència turística. Un altre referent és el Cinquè Llac, una ruta a peu que fuig

Els GR funcionen quan tenen relat i estan simbòlicament ben treballats

de l'adrenalina de la competició, que es gestiona amb molta cura i que busca un perfil determinat de demanda. A més, porta associada la idea de Gràtitud Pallars (www.gratitudpallars.cat), que involucra el visitant. En una línia semblant, els britànics promouen el National Trust, però aquí ens costa més tirar endavant aquests plantejaments d'entendre que els visitants i la població local poden treballar junts en la preservació d'un lloc.

Un dels grans reptes és fer entrar molt més la natura a les ciutats?

És fonamental. Hem construït ciutats de les quals procurem escapar-nos sempre que podem. Que cada cap de setmana surtin de Barcelona 400.000 vehicles és insostenible. Cal canviar les ciutats i una de les maneres és fent-hi entrar la natura. Hem de pacificar el trànsit i plantar arbres com a bojós, per exemple. Els arbres es cuiden entre si. Es passen alimentació, ajuden determinats insectes, tenen més sentits que nosaltres. Potser hem de revisar el concepte d'intel·ligència i ser més humils a l'hora d'afrontar els grans reptes que tenim davant.

© Atelier Fotogràfic | IDAPA | Festivals de Senderisme dels Pirineus

BTT i camins. Oportunitat o amenaça?

Debat amb especialistes

Els camins són un patrimoni cultural i natural de gran valor que connecten el passat amb el present, sent testimonis vius de la història, l'economia i l'arquitectura rural. No obstant això, la creixent popularitat de la bicicleta de muntanya (BTT) ha plantejat un intens debat sobre la seva compatibilitat amb la conservació d'aquests espais.

És una oportunitat per dinamitzar el territori i fomentar un turisme sostenible o una amenaça per al patrimoni i els ecosistemes locals?

En aquest debat, abordem el dilema mitjançant les aportacions de veus especialitzades, que exposen els arguments a favor i en contra, així com també la visió de part d'un representant de l'administració pública.

La creixent popularitat de la bicicleta de muntanya (BTT) ha plantejat un intens debat sobre la seva compatibilitat amb la conservació dels camins pirinencs

EXPERTS. Veus especialitzades en BTT i camins que exposen els seus arguments.

MARC GÓMEZ (MG)
Aran Bike Parks

Empresa ubicada a la Val d'Aran, especialitzada en la promoció de l'activitat de mountain bike, en disciplines com l'enduro i el downhill.

FERNANDO RIVERA (FR)
Lo Podall Pallars

Entitat sense ànim de lucre del Pallars Jussà dedicada a la recuperació de camins antics, la promoció de la BTT i l'organització d'esdeveniments com la VIBIKE i la Tampanada.

CESC CAPDEVILA (CC)
Ramat de Camins

Ruta de senderisme que uneix setanta pobles pirinencs per antics camins veïnals. Capdevila, guia de mitja muntanya, n'és el promotor i gestor.

XAVIER CAMPILLO (XC)
Camí General

Empresa dedicada a l'elaboració d'inventaris de camins, dictàmens pericials sobre la seva titularitat i projectes de disseny de xarxes de camins.

JORDI GAVALDÀ (JG)
Conselh Generau d'Aran

Òrgan de govern de la Val d'Aran. Gavalvà és expert en risc d'allaus i en el disseny i condicionament d'itineraris per a la BTT.

És compatible si els camins es mantenen adequadament i si els ciclistes respecten els camins i el seu ús

És compatible la pràctica de la BTT amb la conservació dels camins tradicionals?

MG. Des del nostre punt de vista, sí que és compatible, sempre que es faci un ús respectuós. Això implica evitar una conducció massa esportiva o a alta velocitat. També cal destacar que per a la conservació d'aquests camins, és necessari un manteniment efectiu.

FR. Totalment compatible, i fins i tot pot ser beneficiosa. El creixement de la BTT ha contribuït a netejar i recuperar camins antics que estaven oblidats i en desús, posant-los en valor.

CC. No és compatible, almenys a les zones del Pirineu que conec. Tot i que hi ha diferents tipus de BTT i camins tradicionals, la convivència és complicada. A més, hi ha un problema amb la

conservació: no hi ha prou recursos per arreglar els camins deteriorats.

XC. Sí, és compatible si els camins es mantenen adequadament i si els ciclistes respecten els camins i el seu ús. És essencial combinar el manteniment amb una gestió sostenible.

JG. En general, sí que és compatible, però s'ha de considerar que la BTT inclou diverses modalitats amb impactes diferents. Les més agressives, com les que prioritzen la velocitat en descens, no són compatibles amb els usos tradicionals i s'han de limitar a circuits específics.

Caldria evitar el pas de BTT per aquells camins amb uns valors més rellevants a preservar?

MG. Potser sí. No cal que tots els camins siguin d'ús per a la bicicleta, especialment aquells amb un valor molt alt.

FR. No necessàriament. No té per què afectar més un camí una família en bicicleta que gent caminant amb bastons o animals. Caldria analitzar quins valors es volen preservar i decidir les regulacions pertinents, com limitar la velocitat de les bicicletes.

CC. Si considerem que els camins antics són un patrimoni per si mateixos, incloent-

hi els murs de pedra seca, els empedrats i les històries que els envolten, cal evitar qualsevol impacte negatiu. Això pot implicar limitar certes modalitats de BTT.

XC. Sí, especialment en aquells camins amb elements constructius d'alt valor o amb gran fragilitat. En aquests casos, el pas de BTT podria perjudicar el patrimoni històric o natural. També cal considerar la concurrència: en camins amb molts senderistes, la convivència pot ser problemàtica.

JG. Els camins tradicionals van ser concebuts per al trànsit a peu o amb animals, no per a bicicletes. Tot i això, en general no crec que sigui necessari restringir-ne l'accés per norma. Només en casos específics on sigui evident que el pas de bicicletes degrada el camí.

Com podem equilibrar la promoció del turisme en bicicleta amb la necessitat de protegir els ecosistemes locals?

MG. No creiem que l'ús de la BTT sigui més perjudicial que altres activitats com el senderisme. Estudis demostrin el seu poc impacte ambiental sobre la flora i la fauna.

FR. Igual que amb altres activitats com caminar, córrer, esquiar o buscar bolets. L'element determinant és la conducta humana, no tant el fet d'anar a peu o en bicicleta. Promovent bones pràctiques i respectant els espais naturals, es pot garantir la compatibilitat.

CC. La promoció de la BTT ha d'anar acompanyada de polítiques de conservació específiques per cada zona. És fonamental treballar conjuntament entre ens públics, privats i la comunitat local per tenir una visió integral del territori. A les zones protegides, com el Parc Nacional d'Aigüestortes, es pot permetre el pas de BTT només per camins específicament designats.

XC. La BTT no hauria de tenir més impacte que el senderisme, sempre que es respectin

Aran Bike Parks

els camins establerts. En ecosistemes sensibles, cal controlar la freqüència d'ús tant de ciclistes com de senderistes.

JG. El principal problema és la massificació, que pot dificultar la protecció dels ecosistemes. Per abordar-ho, és clau implementar polítiques de regulació d'accés. La modalitat esportiva no és tan determinant com el comportament dels usuaris envers el medi natural.

Quina estratègia és més òptima, camins compartits entre BTT i senderistes, o camins exclusius per a BTT i camins exclusius per a senderistes?

MG. Actualment, sembla millor separar xarxes de camins, amb vies exclusives per a BTT i altres per a senderistes. La manca de respecte mutu entre usuaris complica la convivència. Per solucionar-ho, cal educar i informar amb normes clares.

FR. Depèn de les característiques de cada zona. En àrees amb gran afluència

L'element determinant és la conducta humana, no tant el fet d'anar a peu o en bicicleta

Aran Bike Parks

turística, són preferibles camins exclusius per evitar conflictes, especialment en modalitats com l'enduro. En zones menys turístiques i amb modalitats més suaus com l'XC o el ral·li, els camins compartits poden funcionar.

CC. Preferiria camins d'ús exclusiu per a cada modalitat, però sense crear nous camins per a la BTT. Ja existeix una xarxa àmplia que podria adaptar-se per a aquests usos.

XC. L'ús compartit és preferible quan és viable, ja que optimitza recursos i fomenta la convivència. No obstant, si l'ús és intens o les característiques del camí ho dificulten, pot ser necessari establir vies exclusives.

JG. Els camins compartits són la millor opció, ja que la xarxa de camins tradicionals és prou extensa per a tots els usos. Construir una xarxa específica per a la BTT no seria viable ni territorialment ni mediambientalment, especialment a les zones de muntanya.

Quines iniciatives han demostrat èxit en altres regions geogràfiques per compatibilitzar la BTT i la conservació ambiental?

MG. Informar i educar els usuaris és important per garantir el respecte mutu entre ciclistes i senderistes. Comparant amb altres països, com França, es necessita establir normes clares i transmetre-les, ja que la BTT no genera més impacte ambiental que altres activitats al medi natural.

Informar i educar els usuaris és important per garantir el respecte mutu entre ciclistes i senderistes

FR. L'educació i la conscienciació són factors clau per preservar el medi ambient. Proponem campanyes de sensibilització, normatives clares i col·laboració entre administracions locals, associacions de BTT i altres actors del territori per fomentar bones pràctiques i respecte pels espais naturals.

CC. Les meves experiències són recents i difícils d'avaluar, però recordo el Parc Nacional de Bialowieza, a Polònia, on el lloguer de bicicletes als pobles permet recórrer pistes amples i planes per buscar el bisó europeu, mentre es prohibeix el trànsit de vehicles, una gestió encertada de l'espai natural.

XC. A Europa, moltes regions han apostat per la compatibilitat entre BTT i conservació, implementant mesures

La promoció de la BTT ha d'anar acompanyada de polítiques de conservació específiques per cada zona

Aran Bike Parks

És essencial fer campanyes que fomentin un ús respectuós del medi natural i garanteixin els drets de tots els usuaris

com la senyalització clara, la delimitació d'usos i la sensibilització ambiental dels usuaris. Tot i això, encara manca perspectiva per avaluar plenament l'eficàcia d'aquestes iniciatives.

JG. Hi ha models diferents de gestió de camins, des de xarxes separades com als EUA fins a xarxes integrades més comunes a Europa. En qualsevol cas, és essencial fer campanyes que fomentin un ús respectuós del medi natural i garanteixin els drets de tots els usuaris.

La creació de zones específiques per a la BTT podria ajudar a preservar els camins tradicionals? Quins serien els pros i contres d'aquesta estratègia?

MG. Crear zones específiques per a la BTT és fonamental per protegir el medi ambient i millorar l'experiència dels ciclistes. Els avantatges inclouen el control de l'erosió, la resolució de conflictes amb senderistes, la conservació del medi, i la creació d'una xarxa sostenible. L'únic inconvenient és la inversió requerida per separar els camins.

FR. Els pros de la creació de zones específiques per a la BTT és la possibilitat de dissenyar els senders amb els pendent i corbes apropiades per tal que l'erosió provocada per l'aigua i les frenades sigui mínima. Els contres són que en zones poc poblades amb poc turisme en l'àmbit del senderisme com la nostra els camins tradicionals poden quedar abandonats.

CC. La creació de zones específiques per a la BTT pot evitar el mal ús dels camins tradicionals, però el problema de conservació no són les BTT, sinó la falta de recursos. Si aquestes zones de BTT són gestionades pels mateixos propietaris dels camins vells, pot sorgir un problema de finançament per al seu manteniment.

XC. Els circuits o zones específiques per a disciplines com el descens ofereixen avantatges com la preservació del patrimoni, la reducció de l'impacte ambiental i la millora de la seguretat. No obstant això, els inconvenients inclouen els alts costos de creació i manteniment, així com la possible concentració excessiva d'usuaris en espais reduïts.

JG. Només algunes modalitats concretes de BTT justificarien la creació de camins nous i exclusius. El territori no està preparat per assumir l'impacte ambiental de la construcció de nous camins, i qualsevol excepció per atendre necessitats específiques ha de ser puntual, no una norma general.

Quin paper juguen les administracions locals en la gestió i regulació dels camins compartits entre BTT i senderisme?

MG. Els ajuntaments gestionen els camins al seu territori, i a la Val d'Aran fa 15 anys que es treballa en camins específics per a la BTT. Actualment, s'està impulsant una campanya per fomentar el respecte entre ciclistes i senderistes mitjançant senyalització i difusió, amb l'objectiu de garantir que els camins de BTT siguin exclusius per a ciclistes.

FR. L'administració hauria de jugar el paper principal, però sempre basant-se en el coneixement i experiència dels agents implicats, és molt important conèixer el punt de vista de federacions, associacions, clubs, usuaris. Taules rodones com la que va es va fer a la Vall d'Aran a través de l'IDAPA són fonamentals.

CC. Els camins poden ser públics o privats, i els públics són gestionats per ajuntaments, EMDs o la Generalitat. Tot i que els ajuntaments poden establir normatives, molts no han fet

**La convivència
entre la BTT
i els camins
tradicionals
és un repte
que requereix
solucions
equilibrades i
adaptades a
cada territori**

un inventari de camins, creant confusió entre usuaris, com senderistes i ciclistes, que sovint assumeixen que tots els camins són públics.

XC. Les administracions locals tenen un paper clau en garantir la compatibilitat entre els diferents usos dels camins. Això inclou conservar el viari públic, protegir el patrimoni cultural i ambiental, establir normes reguladores mitjançant ordenances i planejament urbanístic, i promoure la sensibilització i educació dels usuaris.

JG. Les administracions locals tenen un paper essencial en la gestió dels camins públics i terrenys comunals, actuant de manera proactiva per evitar problemes. És crucial informar la població sobre els drets i deures al medi natural per promoure la convivència i un ús responsable dels espais.

La convivència entre la BTT i els camins tradicionals és un repte que requereix solucions equilibrades i adaptades a cada territori. La promoció de zones específiques per a la bicicleta, la sensibilització dels usuaris i una regulació clara per part de les administracions locals poden ser claus per preservar aquests espais sense renunciar als beneficis socials, culturals i econòmics de la pràctica esportiva. Si bé no hi ha una fórmula única, el consens entre usuaris, gestors i comunitats locals és essencial per garantir que aquesta oportunitat no esdevingui una amenaça per al patrimoni i la biodiversitat. Al capdavant, el futur dels camins tradicionals depèn de la capacitat col·lectiva per respectar-los i mantenir-los vius.

El bòsc de Carlac, el confí de l'Aran

Marta Monedero
Periodista

A finals del segle XVIII, Bausen comptava amb més de 500 residents. Avui en són una trentena, que vetllen per conservar la identitat pròpia

Bausen encarna l'essència de la Val d'Aran. L'últim poble pirinenc de Lleida abans de la frontera amb França evoca una estampa de conte. Les pistes d'esquí són lluny. No hi arriba el transport públic i s'hi accedeix per una carretera que s'enfila fins a aquest nucli ple d'històries, llegendes i camins com ara el del bòsc de Carlac.

A l'entrada de Bausen, es troba el primer safareig; el segon se situa a la part alta. Així, tothom s'estalviava haver de travessar el poble amb la roba xopa. Una altra bona idea, més recent, és l'aparcament de l'entrada per als vehicles dels visitants. Fa olor de muntanya, el temps s'alenteix i les pedres parlen. Les teulades de pissarra es rematen amb esglaons per evitar el pes de la neu i les façanes exhibeixen balcons de fusta orientats a migdia, amb algunes banderes araneses esteses al sol.

Diu la llegenda que als habitants de Bausen se'ls coneix com a *cernalhèrs* perquè, un bon dia, un veí va veure una *cernalha* (llangardaix), amb un objecte brillant a la boca, i va pensar que era una moneda. Quan el rèptil va escolar-se per una escletxa de la torre de l'església, el veí va mobilitzar tothom per desmuntar el campanar. Després de molt feinejar, van acabar trobant el llangardaix atemorit, amb una fulla de faig daurada a la boca, que anunciava l'arribada del blanc hivern.

A finals del segle XVIII, Bausen comptava amb més de 500 residents. Avui en són una trentena, que vetllen per conservar la identitat pròpia, amb costums com ara clavar dues fulles de llorer en forma de creu a la porta d'entrada de les cases per espantar els mals esperits. Les fulles es beneeixen cada Diumenge de Rams a l'església de Sant Pèir, d'on surt el camí cap al Coret, l'esplanada als afores del poble, presidida per un til·ler majestuós, una creu de fusta i una gran panoràmica, amb l'Aneto i la Maladeta al

S'hi respira aquella pau que només es percep anant a peu

fons. En abaixar la vista, es distingeix el riu Garona, que marca el perfil atlàntic de la Val d'Aran.

El Coret també acull un cementiri civil amb una única tomba. Cal remuntar-se a principis del segle XX per conèixer-ne la història. Una parella jove, la Teresa i el Cisco, volien casar-se, però el capellà els demanava diners perquè eren parents llunyans i els calia una dispensa. Com que no podien o no volien pagar-la, la Teresa i el Cisco van viure el seu amor al marge de l'església. A trenta-tres anys, la Teresa va morir de pneumònia i el capellà es va negar al fet que fos enterrada en el cementiri religiós, però el veïnat va cavar una fosa a Coret, on encara reposa.

En deixar unes antenes a la dreta, la ruta circular del camí de Carlac descendeix d'entrada i tot seguit va escalant un desnivell de 350 metres. En aquest tram, una avellaneda conviu amb freixes, roures i boix grèvol. S'hi respira aquella pau que només es percep anant a peu. Com diu Irene Solà a *Canto jo, i la muntanya balla*: "S'hi està bé, en aquest bosc. En aquest tros de terra. En aquest tros de món". Un cop de vent esquinça el silenci i pentina la veïna vall de Toran,

Rafael López-Monné | IDAPA

sota la mirada de Canejan, el poble repenjat en el vessant solà de l'altra banda del riu Garona.

El recorregut de 6,5 quilòmetres s'ha de fer seguint les marques vermelles i blanques del GR 211. Aviat gira cap al nord per anar en paral·lel a un mur de pedra seca. Una tanca de fusta fa de portalada a l'obaga, amb la verdor abundant de la molsa vellutada. El llit de fulles tardorenques del camí aguditza la sensació de ser en un espai màgic, on els faigs centenaris ensenyen a veure el bosc. La fageda de Carlac dibuixa formes sinuoses, gairebé animades, herència de la tècnica d'escapçar, amb què es tallava una branca i en sortien dues de noves. L'ús d'aquesta arbreda per treure fusta i fer carbó vegetal ha propiciat que el faig acabi sent-ne l'espècie dominant en tenir

una major capacitat per a regenerar-se. Resisteixen, però, alguns bedolls.

És inevitable imaginar que en qualsevol moment apareixerà un alegre follet en baixar per un barranc amb un fil d'aigua que se supera gràcies a una passera. El sender gira cap al nord-est i es regira per redreçar el rumb. Un pont permet deixar enrere l'arriu des Lauadors —el riu dels rentadors, també conegut com a arriu des Bords—, més endavant s'obre

**El llit de fulles
tardorenques del camí
aguditza la sensació
de ser en un espai
màgic, on els faigs
centenaris ensenyen
a veure el bosc**

una clariana i apareixen Es Bòrdes de Carlac, els antics refugis dels pastors i els ramats, que atresoren trossets d'història. Les bordes són icones del patrimoni cultural pirinenc i, sens dubte, la millor manera de contemplar-les és arribant-hi a peu. Cal continuar pujant fins a girar cap al sud i arribar a Era Còsta des Tucs, el punt més alt de la ruta (1.232 metres). Altra vegada es coincideix amb l'arriu des Lauadors i s'acaba accedint al Coret de Pan. Bausen és a sota, encara no es veu.

Només queda anar perdent altura entre avellaners, freixes, falgueres i ginestes fins que el camí es precipita cap a les Bòrdes de Sacrotz. Apunta alguna guia que no és improbable topa-se amb un os bru. De fet, l'antic nom de la població era Balsen o Bolson, que significa «territori de l'os». Aviat es veuen les primeres cases, que posen fi a la caminada per la fageda de Carlac, una via excel·lent per entendre les singularitats del confí de la Val d'Aran.

**La fageda de
Carlac, una via
excel·lent per
entendre les
singularitats del
confí de la
Val d'Aran**

ITINERARI

Punt de sortida i arribada: Bausen

Temps: 2.30 h

Distància: 5,2 km

Desnivell: 170 m

Més informació:

www.sompirineu.cat/histories-i-camins/amants-bausen

Rafael López-Monné | IDAPA

1r CONCURS DE MICRORELATS 'LA SINGRATALLA'

Coincidint amb l'estada de l'exposició itinerant "Històries i Camins" a Tremp, la **llibreria La Singratalla** de la capital pallaresa va organitzar una iniciativa innovadora: el 1r concurs de microrelats dedicats a la temàtica dels camins.

L'experiència va ser tot un èxit i s'hi van presentar un gran nombre de textos. Tot seguit reproduïm els tres guanyadors, que van rebre els premis respectius en un acte d'entrega celebrat a la mateixa llibreria el passat 26 d'octubre de 2024.

1r PREMI
1r CONCURS DE MICRORELATS 'LA SINGRATALLA'

Mals presagis

LLUÍS ROY GALLART

”

Ni tant sols l'esgarripança d'aquell cadàver de vedell entatxonat entre bigues de fusta podrida i murs esbudellats podia aturar la cursa decidida d'en Simó. Padrina li havia donat ordres precises que calia complir amb urgència i no hi havia temps per entretenir-se ni lamentar-se per mals presagis. Les petjades cosien el camí sobre l'herba molla barranc amont i la humitat li entumia les articulacions. Cal avisar Ventura i fer-la baixar, arriba-t'hi amb una esgarrapada. Mare al·litada, la vella d'Agustí passant el rosari al capçal del llit i pare que portava tres dies sense badar boca. Però padrina no havia vist la urgència fins avui.

Rere els xops esquelètics ja s'en-devinava el poblat de Gramenet amb

les bromes encaramades als lloms de Serraspina. Tres retrucs secs de la baula i la porta s'obrí mansa. La mirada severa de Ventura era la d'al·gú a qui no calen explicacions. Pren el cistell i enfila camí avall. Poseu-li panys calents amb aigua de timons al pit i al ventre. De seguida baixaré l'ungüent. No prometo res, Simó, ton pare ha tardat massa a empassar-se l'orgull, els remordiments el deuen tenir corsecat. Ha de ser fotut recórrer a qui vas girar l'esquena quan et va convenir.

Les darreres paraules van ressonar dins el seu cap com un fuet lacerant i les cames van precipitar-se costa avall, com dos vedells desbocats lliurats a un destí funest.

Records de l'oblidat

JÚLIA ALBOS ISCLA

”

Te'l saps de memòria. Saps que passat el pont, passada la roca, passada la casa, passat el torrent, i passat l'arbre senyalitzat, arribes al lloc on ja es veu la vall. La teva vall. On van viure els que et van precedir. Estàs a la Creu dels Canemassos. El nom que el pare tants cops tenia en boca. I jo, sé aquest nom, però no sé ni el de la casa, ni el del pont, ni el de la roca, ni el del torrent, i, el de l'arbre, en dubto.

Te'l saps de memòria, però ara està senyalitzat. Saps, que després de tu, hi

passaran motoristes i excursionistes que poc saben del que vol dir caminar aquestes muntanyes. Poc saben d'un part de la teva padrina que va salvar la senyora d'aquesta casa. Poc saben del que era anar a estudi, a comprar el pa o al mercat. Poc saben del que era rentar la roba amb aigua gelada, o d'esperar que morís el padrí per marxar d'aquestes muntanyes. Poc saben del que va ser deixar aquestes muntanyes per un altre camí. Però la vida era dura. I tu, poc en saps, però camines, com ells.

El camí de l'aigua

RAÛL PRUNELL HOLGADO

”

El camí de l'Aigua és un camí molt llarg. Un intestí gruixut o prim, segons el tram. Voreja i serpenteja el riu Noguera Ribagorçana, en una comarca d'estira i arronsa.

Allí, entre bassals, s'hi han trobat enamorats. Pot ser que un llangardaix savi i veterà t'expliqui com de jove-neta la Montse Llovera li va treure els pantalons, movent els malucs, al seu company de classe, en Julià Romeu, un jovenet més maldestre que una cassola rovellada.

Tothom es pensava que la Montse només volia presumir del seu poder de seducció. Tenia els pits grossos i la gràcia li arribava als talons. En Julià no es va enamorar per un ball sensual a

la llera del riu, no. En Romeu volia ser un home com cal i, per una vegada, un Romeu amb la seva Julieta.

Ell no comptava amb un camí ple de mirades, de murmuracions i de pet-jades. Van descobrir (les ombres del camí) que era ella qui li havia abaixat els pantalons. I després, la Llovera, sorneguera, els va llençar a l'aigua per riure a cor que vols i el va deixar plantat. En Julià no va completar la seva conquesta i va tornar a casa, sol i mig d'amagat, amb el cul gelat i la boca seca.

I encara avui els esquirols i els muixirecs del camí parlen d'aquelles natges que tremolaven com bombolles de sabó a punt de formar-se.

El meu estimat Miravet

Artur Peguera
Periodista i pontarrí

Tirma Cusachs

Tots els nostres indrets preferits tenen un punt de referència, una mena de far que ens atrau i ens guia cap al lloc que busquem o, simplement, ens recorda aquell refugi que necessitem visitar amb més o menys freqüència per respirar, recordar, reflexionar... viure, al cap i a la fi.

Acostumen a ser elements del paisatge que els capricis de la natura han anat escampant arreu del planeta amb una voluntat clara, tot i que no sempre arribem a entendre la seva estratègia. Però de vegades, sí, tot i que ens costi. Em refereixo, per exemple, a les muntanyes de Montserrat, que ens obren les portes de Barcelona en les nostres "pujades" des de la Terra Ferma cap a la capital. O la Seu Vella, que ja de ben lluny ens anuncia la proximitat de la ciutat de Lleida, tot i que sovint la boira vulgui interferir en aquesta comunicació visual. És la mateixa funció que fan en els desplaçaments amb avió muntanyes icòniques com el Montblanc, quan voles cap al centre o el nord d'Europa. Són senyals evidents que estem en el bon camí.

És el que em passa, especialment, amb el Tossal de Miravet. La seva imatge m'ha acompanyat des dels primers batecs del meu cor i, a dia d'avui, encara no li he agraït prou el seu guiatge permanent. Sempre ha estat el primer a anunciar-me que tornava a ser a casa, el primer a donar-me la benvinguda i també l'últim "habitant" del Pont que em diu: "Adeu, torna aviat", gairebé sempre pel retrovisor del cotxe, just travessar el pont de la piscifactoria...

I ha estat ara, que volia escriure sobre la meva relació amb els camins del Pont de Suert i els seus voltants, que m'he adonat que realment tots els camins, ara i en la meva infantesa, han passat i

Jordi Clariana

segueixen passant pel "far" del Miravet. Era la figura imponent d'aquest tossal el que veia quan sortia al balcó de casa, als blocs Eduardo Torroja. Era el Miravet qui m'esperava a l'altra banda del riu quan anava cap al col·legi Ribagorçana. A l'hivern havíem de caminar a través dels corriols que "els homes del poble" dibuixaven entre la neu a cop de pala. Quan aixecàvem la vista buscant el nostre far descobríem una enorme muntanya blanca que no canviava de vestit fins ben entrat el mes de març.

És també aquesta muntanya protectora la que ens vigilava, a mi i als amics, durant les moltíssimes vegades que jugant a futbol se'ns escapava la pilota cap al riu i havíem de desafiar el cabal de la Noguera Ribagorçana per intentar recuperar-la abans que enfilés cap al pantà d'Escales. En vam perdre unes quantes, però les conseqüències no van anar més enllà d'alguna remullada en les aigües congelades i la merescuda esbrincada quan arribàvem xops a casa, després de jugar-nos la vida per una simple pilota de cuir. Però és que no en teníem cap més...

Tots els camins han passat i segueixen passant pel "far" del Miravet

La seva imatge m'ha acompanyat des dels primers batecs del meu cor

**El Miravet
observava
fixament les
nostres aventures
i ara sé que ho feia
per protegir-nos**

I quan acabava l'escola i començàvem les vacances, el Miravet seguia ben present. I no només per fer-nos la guitza quan érem a la piscina i, arribades les quatre de la tarda, l'ombra de la gran muntanya ens castigava sense sol.

El Miravet observava fixament les nostres aventures i ara sé que ho feia per protegir-nos. Ens vigilava en el recorregut a peu –de 9 quilòmetres– que fèiem per la seva falda fins a Vilaller, per jugar el "derbi" contra els nostres grans rivals i veïns de la vall de Barravés. Observava també com pujàvem amb Keds i pantalons curts pel barranc de Sirès, congelat a l'hivern i mort de set a l'estiu. Contemplava els nostres primers balls de Festa Major a l'improvisat enllet de les pistes de tennis situades a l'entrada del poble, i més tard les passejades romàntiques pel Camí de l'Aigua. I encara avui ens mira fixament als ulls quan arribem a la cruïlla d'El Cortijo tornant d'esquiar de l'estació de Boí-Taüll.

Sempre recordaré amb gran nostàlgia quan el Miravet va dibuixar un dels seus somriures més emocionants. Va ser el dia que, amb l'enyorat Juanjo Garra, vam córrer la mitja maratón del Pont sota –i sobre– una nevada espectacular.

El mateix somriure encès que aflama cada 23 de juny quan les Falles inicien el seu descens ancestral al crit de "Foc al Faro". Llavors, una serp de foc davalla pel camí de Buira cap al meu poble, mentre Pedro Vera, amagat a les entranyes del Miravet, dispara sense pietat les seves càmeres fotogràfiques.

Ho fa ben a prop de la tirolina que culmina la via ferrada que ens van regalar el Conrad i el Xavi Metal, on

Artur Peguera

passo hores i hores superant flanquejos i desploms sota la mirada inquietant dels voltors i altres rapinyaires.

I ara que ja soc més gran, el Miravet es manté al seu lloc, amb la mateixa figura imponent de sempre, donant caràcter al poble des del poble del costat. Ho comprovo cada vegada que pujo a la Faiada per agrair a la vida l'entorn que ens ha regalat a la gent de l'Alta Ribagorça i a tots aquells que vulguin estimar la nostra terra.

El més curiós és que, amb tota l'admiració que sento pel nostre Miravet, no he pujat mai al cim. No m'he assegut mai a la gran butaca de pedra que diuen que hi ha al punt més alt, a més de 1.300 metres d'altitud. Ho he de fer... ho faré ben aviat, i li demanaré a l'amic Rispa que m'acompanyi. L'hi proposaré la pròxima vegada que ens trobem per fer una cervesa a la seva terrassa... una terrassa des d'on només es veu el meu estimat Miravet.

**Es manté al seu lloc
amb la mateixa
figura imponent
de sempre**

Crèdits

COORDINACIÓ EDITORIAL

Agustí A. Andrés i Xavi Basora

CONSELL EDITORIAL

Arcadi Castelló, Sílvia Coll, Núria Garcia-Quera i Josepmaria Rispa (membres de la Taula de Camins de l'Alt Pirineu i Aran)

COORDINACIÓ TÈCNICA

Ray Tesser

DISSENY I MAQUETACIÓ

Binocular Studio

REDACCIÓ DE TEXTOS I ARTICLES

Marta Monedero i Mariona Montjer
Núria Garcia-Quera, Carlos Guàrdia i
Artur Peguera

COL·LABORACIONS

Sílvia Coll, Marc Cortina, Rafael López-Monné, Josepmaria Rispa, Ricard Novell, Júlia Albos, Lluís Roy, Raül Prunell, Xavier Campillo, Jordi Gavalrà, Fernando Rivera, Marc Gómez i Cesc Capdevila

Una iniciativa de:

DIPÒSIT LEGAL L 357-2025

ISSN 3081-4863

SENDÈRIA.
sompirineu.cat/senderia @ x f

A hiker in a red jacket and dark pants is walking away on a dirt path. To the right is a long, low stone wall made of grey, irregular rocks. The path is covered with dry leaves and small stones. Tall grass and trees are on the left, and a clear blue sky is above. The sun is shining through the trees on the left, creating a bright spot.

SENdÈRIA.

sompirineu.cat/senderia @ X f